

İÇİNDEKİLER

<i>GİRİŞ</i>	<i>1</i>
<i>I. BARINMA HAKKININ KAVRAMSAL VE HUKUKSAL ÇERÇEVESİ</i>	<i>2</i>
A. Barınma Hakkının Kavramsal ve İşlevsel Boyutu	2
B. Hukuksal Çerçeve ve Uluslararası Belgeler	4
C. İnsan Hakkı Olarak Niteliği ve Devletin Yükümlülükleri	10
<i>II. BARINMA HAKKININ HUKUK YOLUYLA BASTIRILMASI</i>	<i>12</i>
A. Kriminalizasyon Kavramı	12
B. Yoksulluğun Kriminalizasyonu	15
C. Kent Hakkı ve Kamusal Alanın Mülksüzleştirilmesi	19
D. Evsizlik ve Yapısal Yoksulluk	22
1. Ceza Hukuku Boyutu	27
2. Kabahatler Hukuku Boyutu ve İdari Pratikler	28
E. Gecekondu, Yıkım ve Zorla Tahliyeler	30
<i>III. BARINMA HAKKININ ULUSLARARASI İÇTİHAT VE YORUMLARLA İNŞASI</i>	<i>33</i>
A. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi Kararları	34
B. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Kararları	35
C. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları	37
D. Değerlendirme	42
<i>SONUÇ</i>	<i>43</i>
<i>KAYNAKÇA</i>	<i>44</i>

SOSYAL HAKLARIN KRİMİNALİZASYONU: BARINMA HAKKININ HUKUK YOLUYLA BASTIRILMASI

Nergiz Karadağ Özgün*

GİRİŞ

Barınma, insan yaşamının en temel gereksinimlerinden biridir. Korunma, güvenlik, mahremiyet ve istikrar gibi yaşamsal ihtiyaçlar, ancak güvenli ve yeterli bir mekânsal çevrede karşılanabilir. Ancak modern kent yaşamında barınma, artık yalnızca temel bir gereksinimin konusu değil, aynı zamanda devletin toplumu nasıl yönettiğini, kimi koruyup kimi dışladığını açığa çıkaran siyasal ve hukuksal bir mücadele alanıdır. Kent merkezlerinden dışlanan yoksullar, evsiz bırakılan topluluklar ve geçici barınma alanlarına sıkıştırılan bireyler, ceza hukuku, kabahatler ve idari düzenlemelerin konusu haline gelmektedir. Kamu düzenini koruma, kent estetiğini sağlama ya da güvenlik kaygıları gibi gerekçelerle alınan yıkım, tahliye ve uzaklaştırma kararları, barınma hakkını görünmez kılmakta ve sosyal bir hak, hukuk eliyle disiplin altına alınmaktadır.

Barınma hakkı, literatürde çoğunlukla sosyal politika eksikliği ve konut yetersizliği çerçevesinde tartışılmıştır. Ancak sorun bundan ibaret değildir. Mevcut hukuk düzeni, evsizliği, gecekonduları ve güvencesiz barınma biçimlerini doğrudan hedef alarak bu durumları güvenlik sorunu şeklinde kodlamaktadır. Hukuk, bir hak güvencesi olmaktan çıkarak, hak taleplerini bastıran ve görünmez kılan bir araç haline gelmektedir.

Bu çalışma, barınma hakkının kriminalizasyonunu hukuki ve eleştirel bir perspektifle inceleme amaçındadır. Çalışmanın merkezinde yer alan sav, barınma hakkının zayıflığının sosyal devletin kapasite eksikliğinden değil, hukukun seçici ve bastırıcı kullanımından kaynaklandığıdır. Bu tespit, hukuka ilişkin kritik bir soruyu gündeme getirmektedir: Hakların güvencesi olması gereken hukuk, hangi koşullarda bizzat hak ihlallerinin kurumsal aracı haline gelir?

Bu sorunun izini sürmek üzere çalışmada önce barınma hakkının kavramsal ve hukuki çerçevesi tartışılmakta, ardından yoksulluğun suçlaştırılması ve kent hakkı teorileri bağlamında kriminalizasyon kavramı ele alınmaktadır. Devamında evsizlik, kabahatler ve idari uygulamalar ile gecekondular ve tahliyeler üzerinden barınma hakkının nasıl bastırıldığı gösterilmekte, son

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı

bölümde ise yargı içtihatları ışığında insan hakları mekanizmalarının bu sürece verdiği yanıtlar değerlendirilmektedir.

I. BARINMA HAKKININ KAVRAMSAL VE HUKUKSAL ÇERÇEVESİ

A. Barınma Hakkının Kavramsal ve İşlevsel Boyutu

Barınma, insan yaşamının devamı için zorunlu bir koşuldur. Güvenlik, mahremiyet, korunma ve istikrar gibi temel ihtiyaçlar ancak yeterli bir mekânsal çevrede karşılanabilir. Bununla birlikte barınma, yalnızca başını sokacak bir yer sağlamakla sınırlı olmayıp, bireyin toplumsal yaşama katılımı, aidiyet geliştirmesi ve özerk bir hayat kurabilmesi bakımından da belirleyicidir. Bu nedenle barınma, salt fiziksel bir gereksinim değil, onurlu yaşamın ve toplumsal bütünleşmenin önkoşulu niteliğinde bir haktır.

İnsan hakları söylemi içinde zamanla hukuki statü kazanmış olan barınma hakkı, devletin doğrudan yükümlülüğü altındadır. Sokakta yaşamaya zorlanmamak, yerinden edilmemek ve güvenli, yaşanabilir mekânlara erişebilmek bu hakkın özünü oluşturur. Böylece barınma, yalnızca konut erişimini değil, yaşamın sürdürülebilirliği için gerekli asgari sosyal ve fiziksel koşulları da içerir.¹

Barınma hakkı, kapsamı gereği birçok temel hakla doğrudan ilişkili bir pozisyonudur. Bireyin sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi, eğitime erişimi, kişisel güvenliği ve özel hayatının gizliliği gibi haklar, çoğu zaman barınma koşullarına bağlı olarak şekillenir. Örneğin sağlıklı, aşırı kalabalık, altyapıdan yoksun veya yasal güvenceden mahrum barınma ortamlarında bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığı olumsuz etkilenir, çocuklar için eğitim olanakları erişilemez hale gelir, yetersiz güvenlik ve mahremiyet, özel yaşamın korunmasını fiilen imkansızlaştırır. Bu nedenle barınma, yalnızca bireysel bir yaşam alanı değil, diğer hak ve özgürlüklerin fiilen kullanılabilmesi için zorunlu bir zemindir. Dolayısıyla barınma hakkı, bu ilişkiyel ağın merkezinde yer alır: bireyin toplumla kurduğu temel bağların sürekliliğini mümkün kılar.

¹ Bu çalışmada “konut hakkı” yerine “barınma hakkı” kavramı tercih edilmiştir. Her ne kadar uluslararası belgelerde ve literatürde sıklıkla *right to housing* ifadesi geçse de bu kavram çoğunlukla fiziksel konut edinimi, mülkiyet veya kira ilişkileriyle anılmaktadır. Oysa “barınma”, mülkiyet statüsünden bağımsız olarak insan onuruna uygun bir yaşam sürebilme koşulunu ifade eder. Bireyin sokakta yaşamaması, yerinden edilmemesi, geçici de olsa güvenceli ve yaşanabilir bir mekâna erişebilmesi gibi talepler, barınma hakkının merkezini oluşturur. Bu nedenle, çalışmanın *kriminalizasyon* temelli yaklaşımı gereği, hakkın sosyo-politik boyutunu daha açık biçimde ifade ettiği düşünülerek “barınma hakkı” kavramı kullanılmıştır.

Barınma hakkı aynı zamanda, sosyal eşitsizlikleri görünür kılar ve devletin bu eşitsizlikleri gidermeye yönelik yükümlülüklerini hatırlatır. Hakkın gerçekleşmemesi, yalnızca bireysel mağduriyet değil, aynı zamanda kolektif dışlanma biçimlerinin habercisidir. Bu nedenle barınma hem bireysel hem de toplumsal ölçekte siyasal bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacağı üzere, barınma ihtiyacının karşılanmaması kimi zaman pasif bir ihmalden değil, doğrudan hukuki ve idari araçlarla yürütülen bir bastırma stratejisinden kaynaklanmaktadır.

Barınma hakkı, bireyin yalnızca bir yere sığınmasının ötesinde o mekânda güvenlik, istikrar ve saygınlık içinde yaşayabilmesini teminat altına alan çok boyutlu bir koruma alanıdır. Bu yaklaşım, özellikle uluslararası insan hakları belgelerinde geliştirilen *yeterli konut* anlayışıyla somutlaşmıştır. Barınma hakkı, yaşam hakkı, sağlık hakkı, çevre hakkı gibi diğer birçok insan hakkı ile kesişen bir alana sahip olsa da diğer hakların bir türevi değil, bağımsız ve özgül içeriğe sahip bir insan hakkı olarak görülmelidir. Her ne kadar bazı görüşler², sosyal hakların belirsizliği, yüksek maliyeti ve dava edilebilirlik sınırları nedeniyle barınma hakkının da “hukukten korunan bir hak” olmadığını ileri sürse de bu yaklaşım çağdaş insan hakları anlayışıyla bağdaşmaz³. Nitekim doktrinde de ifade edildiği üzere⁴ barınma, bireyin maddi ve manevi varlığını geliştirmesinin bir koşuludur ve sosyal bütünleşmenin temel taşı niteliğindedir⁵. Bu doğrultuda konut hakkının tanımı, yalnızca barınma fiziki koşulları ile değil, aynı zamanda bireyin sosyal hayata eşit koşullarda katılma, aidiyet geliştirme ve özerkliğini inşa etme imkânlarıyla birlikte düşünülmelidir.

Sonuç olarak barınma hakkı, bireysel yaşamın sürdürülebilirliği ile kamusal düzenin sınırları arasında yer alan çok katmanlı bir haktır. Tanımsal ve işlevsel düzeyde sahip olduğu bu çok yönlü yapı, hakkın salt ahlaki bir beklenti ya da talep değil, pozitif hukuk tarafından

² Cranston, ekonomik ve sosyal hakların, klasik (medeni ve siyasal) insan haklarından farklı olduğunu, evrensel, uygulanabilir ve öncelikli olma niteliklerini taşımadığını, bunların evrensel insan hakları listesine dahil edilmesinin, insan hakları kavramının içini boşaltacağı ve onu ütopyacı temenniler düzeyine indireceği savunur. *Cranston, Maurice: What Are Human Rights?*, New York: Basic Books, 1962, s.33-42.

³ *Donnelly, Jack: Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995, s.41-44; *Uygun, Oktay: Devlet Teorisi*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014, s.533-539.

⁴ *Kaboğlu, İbrahim: “Yerleşme Özgürlüğü ve Konut Hakkı”*, İnsan Hakları Yıllığı, C.17/18, 1995-1996, s.152; *Bulut, Nihat: Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2009, s.217.

⁵ *İnce, Nurten/ Kanlı, İmam Bakır/Eryiğit, Burak Hamza: “İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkı”*, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, C.3, S.2, 2017, s.25.

tanınmış ve somut yükümlölükler doğuran bir norm olarak değerdendirilmesini gerekli kılar. Bu bağlamda, hakkın hukuki statüsüne ilişkin anayasal ve uluslararası dayanaklar izleyen başlıkta ele alınmıştır.

B. Hukuksal Çerçeve ve Uluslararası Belgeler

Barınma hakkı, insan hakları hukuku açısından yalnızca bir sosyal ihtiyaç olarak değil, bireyin onurlu bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli temel haklardan biri olarak değerdendirilir. Bu bağlamda, içerdığı yükümlölük türleri, ilişkili olduğu diğer haklar ve yargısal denetlenebilirliği bakımından kapsamlı bir hukukî düzenleme alanına sahiptir.

Bu hak, üç temel boyutuyla birlikte ele alınmalıdır.

Birincisi diğer temel haklarla yapısal bağlarıdır. Barınma hakkı, yaşam hakkı, sağlık hakkı, özel hayatın ve aile yaşamının korunması gibi haklarla ilişkiler içindedir. Güvenli ve sağlıklı bir barınma ortamı olmadan yaşam hakkının fiilen korunması veya özel hayatın mahremiyetinin sağlanması mümkün değildir. Bu nedenle barınma hakkı, diğer hakların kullanılabilirliğini doğrudan belirleyen bir *eşik* niteliği taşır⁶.

İkinci boyutu içerdığı negatif ve pozitif yükümlölüklerdir. Barınma hakkı, yalnızca devletin müdahale etmeme yükümlölüğünü (örneğin keyfi tahliyelerden kaçınma) değil, aynı zamanda aktif biçimde yerine getirme ve koruma yükümlölüğünü de içerir. Pozitif yükümlölük, herkes için güvenli, yaşanabilir, erişilebilir ve kültürel olarak uygun konutların sağlanmasını gerektirir. Pozitif yükümlölükler sosyal hakların “programatik” olmaktan çıkıp yargısal denetime elverişli hale gelmesinin anahtarıdır⁷.

Üçüncü boyut yargısal denetlenebilirliktir. Tarihsel olarak sosyal hakların “programatik” nitelikte olduğu ve yargı önünde ileri sürülemeyeceği görüşü, güncel insan hakları hukukunda aşılmıştır. Bugün barınma hakkının ihlali hem ulusal mahkemeler⁸ hem de uluslararası yargı organları nezdinde denetlenebilir bir durumdur.

Haklar arası tamamlayıcı bağları, pozitif yükümlölükleri ve yargısal denetlenebilirliğiyle barınma hakkı, bir ahlaki veya politik bir talebin ötesine geçerek, normatif güvencelere sahip,

⁶ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant), E/1992/23, 13 December 1991, para.7-13. <https://www.refworld.org/legal/cescr/1991/en/53157> (E. T. 14.08.2025).

⁷ Riedel, Eibe: “The Human Right to Adequate Housing: A Means for the Implementation of the Human Right to Adequate Housing”, *European Yearbook of Human Rights*, 2010, s.185-192.

⁸ Dünya genelinde farklı devletlerin çeşitli düzeydeki ulusal mahkemelerince konuyla bağlantılı kırka yakın karar için bkz: <https://www.globalhealthrights.org/category/human-rights/right-to-housing/> (E. T. 14.08.2025).

pozitif hukuk tarafından tanınmış ve uygulanabilir bir insan hakkı haline gelmiştir. Bu üçlü yön, hakkın yalnızca tanınması değil, fiilen hayata geçirilmesi ve ihlallerin etkin biçimde giderilmesi için hukuk düzenine somut yükümlülükler yüklemektedir.

Barınma hakkı, Birleşmiş Milletler (BM) sistemi içerisinde özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren açıkça tanımlanmış, farklı belgelerde ve çeşitli düzeylerde güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda ilk temel belge, 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirisi (EİHB)'dir. Bildiri'nin 25. maddesi, *“herkesin kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına hakkı vardır”* ifadesiyle konut ihtiyacını, sağlık, beslenme ve sosyal güvenlik gibi yaşamsal unsurlar arasında saymakta ve barınmayı insan onuruna uygun yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak tanımlamaktadır. EİHB her ne kadar bağlayıcı nitelik taşımıyor olsa da bu belge evrensel normların belirlenmesinde etkili olmuş ve sonraki bağlayıcı metinlerin temelini oluşturmuştur⁹.

Barınma hakkına doğrudan normatif içerik kazandıran temel metin ise, 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKHS) olmuştur. Sözleşmenin 11. maddesinde taraf devletler, herkesin yeterli konuta ve yaşam koşullarına sahip olma hakkını tanımakta ve bu hakkın gerçekleştirilmesi için gerekli adımları atmayı taahhüt etmektedir. Bu taahhüdün içeriği, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK)'nin 4 No'lu Genel Yorumu'nda detaylandırılmış ve “yeterli konut”un yalnızca fiziksel barınak değil; güvenlik, erişilebilirlik, uygunluk, yerleşim yeri, kültürel uygunluk gibi ölçütlerle değerlendirileceği vurgulanmıştır¹⁰. ESKHK'ne göre barınma, yalnızca başını sokacak bir çatıya sahip olma veya salt bir meta olarak görme şeklinde dar yorumlanamaz. Konut, güvenli, barışçıl ve onurlu bir yaşam alanı olarak anlaşılmalıdır. Bu yaklaşımın iki temel nedeni vardır: İlk olarak, barınma hakkı, diğer insan haklarıyla ve ESKS'nin temelini oluşturan “insan kişiliğinin doğuştan gelen onuru” ilkesiyle ayrılmaz biçimde bağlantılıdır. Bu nedenle, gelir veya ekonomik imkânlardan bağımsız olarak herkes için erişilebilir olmalıdır. İkinci olarak ise ESKHS m.11(1)'de yalnızca “konut” değil, “yeterli

⁹ Aybay, Rona: İnsan Hakları Hukuku, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.48.

¹⁰ Birleşmiş Milletler düzeyinde geliştirilen standartlara göre, bir konutun “yeterli” olarak kabul edilebilmesi için yalnızca var olması değil, belirli yapısal ve işlevsel ölçütleri de karşılaması gerekir. Bu ölçütler arasında, kullanım güvenliği (zorla tahliye karşı yasal koruma), altyapıya erişim (temiz su, enerji, sanitasyon, gıda depolama, çöp atımı), ekonomik erişilebilirlik (konutun maliyetinin diğer temel hakları tehlikeye atmaması), yaşanabilirlik (fiziksel güvenlik, yeterli alan ve çevresel koruma), erişilebilirlik (dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını karşılaması), konum (istihdam, sağlık ve eğitim hizmetlerine yakınlık) ve kültürel uygunluk (kültürel kimliğe saygı) yer almaktadır. CESCR General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art.11(1) of the Covenant), Sixth Session, 1991, para.8.

konut” vurgusu yapılmıştır. Yeterli konut; makul maliyetle, yeterli mahremiyet, alan, güvenlik, aydınlatma, havalandırma, temel altyapı ve tesisler ile uygun konum koşullarını içermelidir. Bireyin barınma koşulları, bu ölçütler üzerinden hem fiziksel hem de toplumsal bütünlüğünü sürdürebilme kapasitesini ifade eder. Komite’nin 7 No’lu Genel Yorumu¹¹ ise zorla tahliyelerin bu hakkın ihlali anlamına gelebileceğini vurgular. Komite, taraf devletlere yalnızca müdahaleden kaçınma değil, aynı zamanda gerekli yasal, idari ve mali düzenlemeleri yapma yükümlülüğü de yüklemektedir.

Barınma hakkı, ESKHS’ye ek olarak birçok BM belgesinde de farklı toplumsal gruplar bakımından ayrıca güvence altına alınmıştır. Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (md. 14/2), Çocuk Hakları Sözleşmesi (md. 27/3), Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (md. 21), Göçmen İşçilerin Haklarının Korunması Sözleşmesi (md. 43), ve Engelli Hakları Sözleşmesi (md. 9 ve 28), konut hakkını özel koruma altına alır¹². Tüm bu belgeler, barınma hakkını yalnızca bireysel düzeyde değil, sosyal adalet ve kamusal sorumluluk ilkeleriyle iç içe geçmiş bir hak olarak konumlandırmaktadır.

Barınma hakkı, Avrupa insan hakları sisteminde de uluslararası düzeydeki gelişmelere paralel biçimde ele alınmakla birlikte, özellikle Avrupa Konseyi düzeyinde daha parçalı bir koruma yapısına sahiptir. 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), barınma hakkına dair açık ve bağımsız bir düzenleme içermemektedir. AİHS bağlamında barınma hakkı, daha çok özel hayatın gizliliği (madde 8), mülkiyet hakkı (Ek Protokol madde 1) ve ayrımcılık yasağı (madde 14) çerçevesinde *dolaylı* olarak korunmaktadır.

Avrupa Konseyi sisteminde barınma hakkını açıkça tanıyan temel belge, 1961 yılında kabul edilen (1996’da gözden geçirilen) Avrupa Sosyal Şartıdır. Şart’ın 31. maddesi, “herkesin barınma hakkına sahip olduğunu” açık biçimde ifade eder. Bu maddeyle birlikte taraf devletler, konut hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını temin etmek amacıyla yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etme, evsizliği zamanla ortadan kaldırma amacıyla önleme ve azaltma, konut fiyatlarını yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için uygun hale getirme gibi birtakım önlemleri alma yükümlülüğü altına girmiştir.

¹¹ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 7: The right to adequate housing (Art.11.1): forced evictions, E/1998/22, 20 May 1997, <https://www.refworld.org/legal/cescr/1997/en/53063> (E. T. 14.08.2025).

¹² Ayrıca Sosyal Gelişim ve Kalkınma Deklarasyonu, Vancouver Deklarasyonu ve ILO’nun 115 sayılı Tavsiye Kararı gibi belgeler de barınma hakkının sosyal gelişme ve insan yerleşimleri bağlamındaki önemine dikkat çeker. Bkz. <https://www.housingrightswatch.org/page/un-housing-rights> (E. T. 14.08.2025).

Bu normatif temele ek olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Nisan 2008’de kabul ettiği “*Housing Rights: The Duty to Ensure Housing for All*” başlıklı belgede, üye devletlere barınma hakkını etkin biçimde güvence altına alma yönünde çeşitli ilkesel önerilerde bulunmuştur¹³. Bu belgede, barınma hakkının sosyal dışlanma, yoksulluk ve kent yoksunluğu ile mücadelede merkezi rolü vurgulanmakta; konut politikalarının insan hakları temelli yaklaşım doğrultusunda yeniden inşa edilmesi gerektiği belirtilmektedir Rapor, barınma hakkının yalnızca bir sosyal politika tercihi değil, insan onuruna uygun yaşamın ve toplumsal eşitliğin vazgeçilmez bir bileşeni olduğunu belirtir.

Avrupa Konseyi dışındaki diğer bölgesel insan hakları sistemlerinde de barınma hakkı, açık ya da dolaylı biçimde tanınmıştır. Amerikan İnsan Hakları Sistemi kapsamında, 1948 tarihli Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi barınma hakkını sağlık hakkıyla birlikte tanımlamış ve “her bireyin sağlığını korumak için barınma dâhil gerekli sosyal ve hijyenik önlemlerden yararlanma hakkına sahip olduğunu” ifade etmiştir¹⁴. Amerikan Devletleri Örgütü Şartı’nın sonraki değişiklikleriyle birlikte üye devletler “tüm kesimlere yeterli konut sağlanması” yönünde azami çaba gösterme yükümlülüğü altına girmiştir¹⁵.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ise barınma hakkını açıkça düzenlememiş ancak Afrika İnsan Hakları Komisyonu barınma hakkını, Şart’ın çeşitli hükümlerinin birlikte yorumlanması yoluyla tanımıştır. Özellikle mülkiyet hakkı (md. 14), en yüksek ulaşılabilir sağlık standardı hakkı (md. 16) ve aile yaşamının korunması (md. 18/1) birlikte ele alınarak barınma veya sığınma hakkının Şart kapsamında bulunduğu yönünde içtihat geliştirilmiştir¹⁶. Kadınlara yönelik bölgesel koruma mekanizmalarının oluşturulması sürecinde bu yorum daha da güçlenmiş, Afrika Kadın Hakları Protokolü (*Maputo Protokolü*) ile birlikte yeterli konuta

¹³ Council of Europe, Housing Rights: The Duty to Ensure Housing for All, European Committee for Social Cohesion, April 2008, Strasbourg, <https://rm.coe.int/16806da793> (E. T. 14.08.2025).

¹⁴ American Declaration of the Rights and Duties of Man, 1948, Article 11, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/american-declaration-rights-duties-of-man.pdf> (E. T. 14.08.2025).

¹⁵ Charter of the Organization of American States, as amended by the Protocol of Buenos Aires, Article 34 (k). <https://www.oas.org/sap/peacefund/VirtualLibrary/ProtocolBsAs/ProtocolBuenosAires.pdf>

¹⁶ African Commission on Human and Peoples’ Rights, Social and Economic Rights Action Center and Center for Economic and Social Rights v. Nigeria, Communication No. 155/96, Decision of 27 October 2001, <https://achpr.au.int/en/decisions-communications/social-and-economic-rights-action-center-serac-and-center-economic-15596> (E. T. 14.08.2025).

erişim hakkı, özellikle kadınların toprak ve barınma güvencelerine ilişkin eşitsizlikleri giderecek şekilde 16. ve 19. maddelerde açıkça tanınmıştır¹⁷.

Barınma hakkı bazı ulusal anayasalarda da açıkça güvence altına alınmıştır¹⁸. Örneğin Meksika Anayasası (1917, m.4) “her ailenin insana yaraşır konuttan yararlanma hakkını” tanımaktadır. Portekiz Anayasası (1976, m.65) herkesin “hijyen, konfor ve mahremiyet standartlarını karşılayan yeterli büyüklükte konuta” hakkı olduğunu belirtir. Rusya Federasyonu Anayasası (1993, m.40) “herkesin bir konuta hakkı” bulunduğunu, kimsenin keyfi biçimde bundan mahrum bırakılamayacağını düzenler. Güney Afrika Anayasası (1996, m.26 ve m.28) ise barınma hakkını hem erişim hakkı olarak hem de çocuklara özel olarak “barınma/sığınak” hakkı şeklinde güvence altına almakta, ayrıca devletin kaynakları ölçüsünde bu hakkın kademeli olarak gerçekleştirilmesi ve keyfi tahliyelerin yasaklanması yükümlülüğünü öngörmektedir.

Barınma hakkı, 1982 Anayasası’nın 57. maddesinde, “Sosyal ve Ekonomik Haklar” altında *konut hakkı* başlığı ile düzenlenmiştir: “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır; ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.” Anayasa, devletin konut ihtiyacını karşılamaya yönelik planlama ve destek yükümlülüklerini belirlemektedir. Bununla birlikte maddede hak ya da yararlanıcıdan söz edilmemiştir¹⁹.

Bu düzenleme, barınma hakkını bireylere tanınmış doğrudan dava edilebilir bir hak olarak değil²⁰, devlete yönelik bir planlama ve destek yükümlülüğü şeklinde tanımlamaktadır. Bu nedenle 57. madde, bir “yetki ve ödev normu” olarak değerlendirilebilir, programatik niteliği nedeniyle yargısal denetime elverişli bir hak doğurmadığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte

¹⁷ Protocol to the African Charter on Human and Peoples’ Rights on the Rights of Women in Africa (Maputo Protocol), Articles 16 and 19, <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa> (E. T. 14.08.2025).

¹⁸ United Nations Housing Rights Programme, Human rights legislation: Review of international and national legal instruments, Report No. 1, 2002, s.36 vd. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HousingRightsen.pdf> (E. T. 14.08.2025).

¹⁹ Kılıç, Muharrem: “Konut Hakkının Sosyopolitiği: Sosyal Haklar Sistematiği Açısından Bir Çözümleme”, Anayasa Yargısı, C.37, S.2, 2020, s.90. 1961 Anayasası’ndaki düzenleme ile karşılaştırıldığında, devletin “konut ihtiyacını karşılama” yükümlülüğünün farklı anayasal yaklaşımlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. 1961 Anayasası’nda konut hakkı, sağlık hakkı ile birlikte düşünülerek sosyal devlet ilkesinin bir yansıması olarak tanımlanırken; 1982 Anayasası’nda ise konut hakkı, daha çok kentleşme ve çevre düzenlemeleri bağlamında bir “planlama” aracı olarak anayasal metne yansımıştır.

²⁰ Abdulkahimoğulları, E./Özçelik, F. K.: “Türk Anayasalarında ve Karşılaştırmalı Hukukta Konut Hakkı”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.15, 2013, s.34-35.

Anayasa Mahkemesi (AYM) bu hükmün devlete aktif yükümlülükler getirdiği görüşündedir. 1986 tarihli kararında²¹ AYM, 57. maddeyi yorumlarken maddenin yalnızca konut üretimiyle sınırlı olmayıp şehir planlaması ve çevre ilkeleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kararda özellikle dikkat çekilen nokta, şehirlerin özelliklerinin ve çevre şartlarının gözetilmesi ödevinin hem merkezi hem de yerel idareleri bağlayan bağlayıcı bir anayasal yükümlülük olduğudur. Bu yönüyle madde hem hukuki hem yönetsel düzeyde devletin barınma hakkına ilişkin sorumluluğunu ortaya koyar. Bu yoruma dayanarak 57. maddenin, yalnızca barınma ile ilgili değil, mekânsal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve yerel yönetimlerin yetki ve ödevleri bakımından da anayasal düzeyde önem taşıdığı söylenebilir.

Barınma hakkı yalnızca 57. maddede düzenlenen “konut hakkı” ile sınırlı değildir. Anayasa’nın diğer hükümleriyle birlikte bütüncül biçimde değerlendirildiğinde bu hakkın anayasal düzeyde dolaylı güvencelere sahip olduğu görülür. Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma hakkını düzenleyen 17. madde, aile kurumunun korunmasına ilişkin 41. madde, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına dair 56/1. madde ve sosyal devleti tanımlayan 2. madde birlikte değerlendirildiğinde, barınma hakkı insan onurunu temel alan sosyal bir hak olarak anayasal bir çerçeveye oturur. Nitekim Kaboğlu, Anayasa’daki konut hakkının çevre hakkı ile birlikte, hatta onun uzantısı olarak düzenlendiğini belirtmektedir²². Gerçekten de Anayasa’nın 56. maddesinde yer alan çevre hakkı (“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir”) koruyucu ve doğrudan uygulanabilir bir temel hak niteliği taşıırken, 57. maddede düzenlenen konut hakkı program niteliğinde olup devletin ödevine indirgenmiştir. Bu nedenle konut hakkı tek başına yorumlandığında hukuksal olarak zayıf bir güvenceye sahiptir. Ancak çevre hakkıyla bağlantılı biçimde ele alındığında, konut hakkı yalnızca bir “sosyal hedef” değil, sağlıklı çevrede yaşama hakkının ayrılmaz unsuru olarak korunabilir; böylece 57. maddenin hukuksal etkinliği güçlendirilmiş olur. Devletin pozitif yükümlülüğü, yalnızca konut sağlamakla sınırlı kalmaz, konutun niteliği, erişilebilirliği ve sürdürülebilirliği açısından da politika üretme sorumluluğunu içerir hale gelir.

Barınma hakkı, her ne kadar sınırlı bir düzenlemeye konu olsa da Anayasa’nın genel ilkeleri ve sosyal devlet anlayışıyla birlikte yorumlandığında pozitif hukuk tarafından tanınmış, uygulanması gereken bir temel hak niteliği kazanır. Sosyal içerikli anayasal hükümlerin

²¹ AYMK, E. 1985/11, K. 1986/29, T. 11.12.1986, s.11-12. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1986-29-nrm.pdf> (E. T. 14.08.2025).

²² Kaboğlu, İbrahim: Çevre Hakkı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

zamanla yargı denetimiyle etkinleştirilebileceği yönündeki eğilim, barınma hakkının hukuki niteliğini güçlendirmektedir.

C. İnsan Hakkı Olarak Niteliği ve Devletin Yükümlülükleri

Barınma hakkının insan hakkı olarak tanımlanmasında en belirleyici unsurlardan biri, “yeterli konut” kavramına yüklenen anlamdır. BM sisteminde bu kavram, yalnızca fiziksel bir barınakla sınırlı olmayan; insan onuruna uygun yaşamın sağlanmasına elverişli, güvenceli ve bütüncül bir ortamı ifade eder. BM Özel Raportörlüğü, barınma hakkını yalnızca fiziksel barınağa erişim olarak değil; yasal güvenlik, ayrımcılığa karşı koruma, katılım ve mekânsal adalet ilkeleriyle birlikte değerlendirmektedir²³. Bu yaklaşım, barınma hakkının çok boyutlu yapısını uluslararası izleme mekanizmaları açısından da doğrulamaktadır.

Bu çerçevede “yeterli konut”, yasal güvence altında olmalı; bireyin fiziksel ve ekonomik olarak erişebileceği, yaşanabilir koşullara sahip, temel hizmet altyapısıyla bağlantılı ve kültürel olarak uygun bir mekânda yer almalıdır. Aynı zamanda bu konutun, afet riski veya çevresel tehditler karşısında korunaklı olması da bir yeterlilik koşuludur. ESKHK ile Özel Raportörlüğün ortaklaştığı bu ölçütler, barınma hakkını salt mekânsal bir ihtiyaç olmaktan çıkarıp, sosyal adalet ve yaşam standardı bağlamında değerlendirilen yapısal bir hak alanı haline getirir. Devletin bu ölçütlere uygun konut politikaları geliştirme yükümlülüğü ise, hakkın yalnızca tanınmasıyla değil, hayata geçirilmesiyle ilgilidir. Bu çerçevede barınma hakkının gerçekleştirilmesi, devletin sadece müdahaleden kaçınmasını değil; aynı zamanda üçüncü kişilerin müdahalelerine karşı koruma sağlamasını ve aktif biçimde konut politikaları üretmesini gerektirir. Bu yaklaşıma göre, devletlerin barınma hakkına ilişkin yükümlülükleri saygı gösterme, koruma ve sağlama olarak özetlenebilir.

Barınma hakkı bakımından devletin üçlü yükümlülük yapısı²⁴ somut uygulama yükümlülükleriyle desteklenmiş bir normatif sistem sunar. “Saygı gösterme yükümlülüğü” devletin barınma hakkına doğrudan ya da dolaylı müdahalelerden kaçınmasını ifade eder. Buna zorla tahliyelerin önlenmesi, ayrımcı uygulamalarla bazı grupların güvenli konuta erişiminin engellenmemesi ve evin dokunulmazlığına saygı gösterilmesi gibi hususlar dahildir. “Koruma

²³ *Special Rapporteur on the Right to Adequate Housing*, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (OHCHR), The Human Right to Adequate Housing, <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-housing/human-right-adequate-housing> (E. T. 20.08.2025).

²⁴ UN-Habitat & OHCHR, The Right to Adequate Housing: Fact Sheet No. 21/Rev.1, 2014, s.33-34. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf (E.T.20.08.2025).

yükümlülüğü”, özel hukuk kişilerinin (örneğin ev sahiplerinin, müteahhitlerin, bankaların ya da altyapı hizmeti sağlayan şirketlerin) bireylerin barınma hakkını ihlal etmelerine karşı önleyici ve düzenleyici mekanizmaların kurulmasını gerektirir. Bu çerçevede devlet, konut ve kira piyasasını insan haklarına uygun biçimde düzenlemeli, hizmetlerin keyfi şekilde kesilmesini engellemeli, ayrımcı uygulamalara karşı etkili denetim yolları oluşturmalıdır. “Sağlama” (yerine getirme) yükümlülüğü ise, devletin konut hakkını fiilen hayata geçirmek üzere mevzuat, idare, bütçe ve yargı düzeyinde tedbirler almasını; ulusal konut politikaları geliştirmesini, dezavantajlı gruplar için erişilebilirliği artırıcı mekanizmalar kurmasını ve barınma altyapısını güçlendirmesini zorunlu kılar. Bu yükümlülük, yalnızca evsizlikle mücadeleyi değil; temiz suya, elektriğe, sanitasyona, atık yönetimine ve diğer temel hizmetlere eşit erişimi de kapsayan çok boyutlu bir konut standardının gerçekleştirilmesini hedefler. Bu üçlü model, barınma hakkını yalnızca pasif biçimde korunması gereken bir hak olmaktan çıkararak, sosyal devletin somut yükümlülük alanlarından biri haline getirmektedir.

Hakların bütünselliği ilkesi, herhangi bir temel hakkın diğerlerinden bağımsız biçimde değerlendirilemeyeceğini; hakların içeriklerinin ve uygulanabilirliğinin karşılıklı bağımlılık içinde olduğunu ortaya koyar. Hak kuşakları arasındaki bu geçişkenliği belki de en iyi örneklendiren haklardan biri²⁵ olan barınma hakkı yalnızca ikinci kuşak haklar ya da ekonomik ve sosyal haklar kategorisine hapsedilebilecek bir hak değildir. Bir yandan yaşam hakkının maddi koşullarını sağlayarak bireyin varlığını sürdürebilmesinin önkoşulu olurken, diğer yandan özel hayatın ve aile hayatının korunması, insan onuru, sağlık hakkı ve çevre hakkı gibi bir dizi hakla doğrudan kesişir.

Barınma hakkı, bu nedenle, hem devletin pozitif yükümlülüklerini (konut politikaları, sosyal destek mekanizmaları, mekânsal adalet) hem de negatif yükümlülüklerini (zorla tahliyelerden kaçınma, ayrımcılıktan koruma) birlikte doğuran karmaşık bir hak alanıdır. Bu bağlamda barınma hakkı, hakların bütünselliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkesinin en görünür örneklerinden biridir.

²⁵ Haklar arası ilişkilerin en net görülebileceği bir diğeri eğitim hakkıdır. bkz. *Dericiler, Özge Yücel*: “Sosyal Haklara İlişkin Devlet Yükümlülükleri ve Devletin Değişen İşlevi”, HFSA23, 2019, s.123; Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 11, Plans for Action for Primary Education (art.14), UN Doc. E/C-12/199/4, 1999, para. 2. (E. T. 20.08.2025).

II. BARINMA HAKKININ HUKUK YOLUYLA BASTIRILMASI

A. Kriminalizasyon Kavramı

Kriminalizasyon/suçlaştırma²⁶, belirli bireylerin, toplumsal grupların veya davranış biçimlerinin, hukuksal ya da politik araçlar yoluyla “tehlikeli”, “uygunsuz” ya da “suç potansiyeli taşıyan” kişi ya da eylemler olarak inşa edilerek suç statüsüne indirgenmesi sürecini ifade eder. Bu süreç, yalnızca teknik bir norm oluşturma faaliyeti değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin, siyasal güç ilişkilerinin ve egemen ideolojilerin hukuki forma bürünmesidir. Dolayısıyla kriminalizasyon, normun sınırlarını çizen yasal düzenlemeler kadar, bu normların hangi toplumsal gerçekliklere karşı nasıl işlediğiyle de ilgilidir. Hukuksal anlamda, belirli fiillerin ceza/idari yaptırımlarla yasaklanması yoluyla sosyal düzenin korunması hedeflenir²⁷.

Eleştirel kriminoloji, toplumsal düzenin uzlaşya değil, çatışmaya dayandığını ve ceza adalet sisteminin çoğu zaman iktidar ilişkilerini koruyan bir araç olarak işlediğini ileri sürer²⁸. Bu perspektiften bakıldığında kriminalizasyon, hukuki bir suç tanımının ötesinde, dezavantajlı toplumsal grupları kontrol altında tutan ve eşitsizlikleri pekiştiren bir mekanizma haline gelir. Bu yaklaşımda suç, bireysel bir sapmadan ziyade belirli ekonomik ve sosyal koşulların ürünüdür. Engels, kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı yapısal koşulların emekçileri suça ittiğini ve suçun çoğu zaman toplumsal düzene karşı bireysel bir protesto niteliği taşıdığını

²⁶ Bu çalışmada ‘kriminalizasyon’ kavramı, yalnızca ceza hukukunda suç olarak tanımlama anlamıyla değil; kabahatler hukuku, idari yaptırımlar ve sosyal politikanın disiplin mekanizmaları yoluyla yoksulluğun bastırılması sürecini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Türkçe’de ‘suçlaştırma’ terimi dar kapsamlı olduğundan, bu metinde ‘kriminalizasyon’ tercih edilmiştir.

²⁷ *Duff, R. Antony: Answering for Crime: Responsibility and Liability in the Criminal Law*, Oxford: Hart Publishing, 2007, s.143-144. Duff’a göre, kriminalizasyon yalnızca teknik bir suç tanımı değil, toplumsal düzende kamuya yönelik yanlışların belirlenmesi ve bu yanlışların kamusal yaptırımlarla karşılanması sürecidir; ancak yazara göre bu alan, ceza adalet sisteminin baskıcı ve maliyetli doğası dikkate alınarak dar tutulmalı ve orantılı şekilde işletilmelidir. Hukukun amacı, bireysel hataları “özel” alanda bırakmak yerine, kamuya yönelik yanlışları “public wrongs” olarak tanımlayıp, bunları kamusal kınama ve yaptırıma tabi tutmak olmalıdır.

²⁸ *Vold, George B./Bernard, Thomas J./Snipes, Jeffrey B.: Theoretical Criminology*, 4. Baskı, New York: Oxford University Press, 1998, s.260 vd.; *Williams, Frank P. III/McShane, Marilyn D.: Criminological Theory*, 7. Baskı, Boston: Pearson, 2018, s.107 vd.

belirtir²⁹. Bu düşünce çizgisi, daha sonra eleştirel kriminoloji içinde farklı ekollere evrilmiştir. Bazı Marksistler ceza hukukunu devlet aygıtının bir parçası olarak doğrudan egemen sınıfın çıkarlarını koruyan bir araç olarak görürken, bazıları hukukun kısmi bağımsızlığını kabul etse de uzun vadede yine kapitalist düzenin devamını sağladığını savunur³⁰. Her iki görüş de hukukun tarihsel olarak güçsüzleri bastırma eğiliminde olduğu konusunda birleşir³¹.

Çağdaş eleştirel literatürde, kriminalizasyon yalnızca belirli fiillerin teknik olarak suç tanımına sokulması değil, aynı zamanda siyasal iktidarın toplumsal davranışları meşru veya gayrimeşru olarak yeniden çerçevelediği bir güvenlik siyaseti süreci olarak değerlendirilir³². Kimi zaman toplumca normal karşılanan davranışlar da idari düzenlemeler veya güvenlik temelli uygulamalarla cezalandırılabilir. Örneğin, evsizliğin kent merkezlerinden uzaklaştırılması amacıyla parklarda uyumanın kabahat sayılması, sosyal sorunun güvenlik sorunu haline getirilmesine somut bir örnektir. Bu tür normatif mekanizmalar, sosyal politika yerine cezalandırıcı ve kontrol odaklı yaklaşımların öne çıkmasına yol açar.

Ceza hukukunun meşruiyeti, klasik anlamda hukuki belirlilik, orantılılık ve son çare olma (*ultima ratio*) ilkelerine dayanır. Bu ilkelere göre devletin cezalandırma yetkisi, yalnızca toplumsal düzene ciddi tehdit oluşturan davranışlara yönelmeli; bireylerin yaşam tarzları, kimlikleri ya da sosyo-ekonomik konumları üzerinde baskı kurma aracına dönüşmemelidir. Oysa günümüzde suç tanımının giderek daha geniş alanlara sirayet ettiği ve kimi zaman sosyal

²⁹ Engels, Friedrich: İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu, Çev. Yurdakul Fincancı, İstanbul: Sol Yayınları, 1997, s.287. “Varolan toplumsal düzene karşı gelmek, en çok, en aşırı biçimde, yani yasalara karşı suç işlemek biçiminde göze çarpar. Emekçi üzerinde ahlak bozucu etkiler daha güçlü hale gelirse, olağandan daha yoğun hal alırsa, su nasıl 80 derece Reaumur’de su olmaktan çıkıp buharlaşırsa, o da olağan halinden çıkıp suçlu haline gelir. Burjuvanın vahşi ve vahşileştirici muamelesi altında emekçi, su gibi, iradesi olmayan bir şey haline gelir ve aynı gereklilikle doğa yasalarına tabi olur; belli bir noktada, tüm özgürlük biter. Bu çerçevede, proletaryanın genişlemesiyle birlikte İngiltere’de suç da artmıştır ve Britanya halkı; dünyadaki en suçlu halk haline gelmiştir.”, s.192.

³⁰ Marx’tan sonra gelen eleştirel kriminolojik teorinin, kapitalist eşitsizliklerin sürdürülmesinde devletin rolüne dair farklı anlayışlar nedeniyle ikiye ayrılan iki ana kolu vardır. Araçsal Marksizm, egemen sınıfı, hukuku yoksullara hükmetmek ve kendi çıkarlarını ilerletmek için kullanan küçük ve birleşik bir grup olarak görür. Richard Quinney’e göre hukuk, basitçe, “devletin ve egemen sınıfın mevcut toplumsal ve ekonomik düzeni sürdürmek ve devam ettirmek için kullandığı bir araçtır.”, bkz. Quinney, Richard: Critique of Legal Order, Boston: Little, Brown and Company, 1974, s.16. Yapısal Marksizm savunucuları ise, bu görüşün basitleştirici olduğunu söyler: Hukuk yalnızca bir baskı aracı olsaydı, sivil özgürlükler ve işsizlik sigortası gibi avantajlar nasıl var olabilirdi? Cevapları, devletin ve yasal düzeninin, halkı mutlu eden yasal haklar ve diğer faydalar sağlayarak kapitalizmin uzun vadeli çıkarlarını güvence altına almak için “görece özerk” olması gerektiğidir ki bu faydalar da uzun vadede kapitalist çıkarları korumaya hizmet eder. Barkan, Steven E.: Criminology: A Sociological Understanding, 8. Baskı, New York: Pearson, 2023, s.184-185.

³¹ Barkan, s.185.

³² Loader, Ian/Walker, Neil: Civilizing Security, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s.5-17.

sorunların cezai yaptırımlarla çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Ceza normlarının nesnel zarar ilkesine değil, kimi zaman öznel ahlaki değerlendirmelere ya da kamusal düzenin “görünümüne” ilişkin kaygılara dayanması, cezalandırma yetkisinin seçici biçimde kullanılması sonucunu doğurur³³. Bu durum, özellikle yoksullar, evsizler, göçmenler gibi kesimler açısından ceza hukukunun tarafsız değil, aksine sınıf temelli ve dışlayıcı bir araç olarak işlediğini göstermektedir.

Böyle bir bağlamda kriminalizasyon, sadece bireysel davranışların değil, kimi toplumsal grupların görünürlüğünün ve varoluş biçimlerinin hedef alınması anlamına da gelir. Failin toplumsal konumu ve temsil ettiği kimlik, çoğu zaman fiilin nesnel unsurlarının önüne geçer. Böylece ceza hukuku, sosyal kontrolün yeniden üretildiği bir mekanizma haline gelir. Özellikle sosyal haklar alanında “kriminalizasyon” stratejileri, ihmalin ötesine geçip sistematik bir bastırma biçimi halini alabilir. Yoksulluk, evsizlik veya işsizlik gibi yapısal sorunlar, çözülmesi gereken toplumsal meseleler olmaktan çıkarılıp cezai ya da idari müdahale konusu haline getirildiğinde sosyal dışlama ve siyasal kontrol pekişir. Eleştirel kriminoloji literatüründe bu durum, ceza hukukunun biçimsel tarafsızlık iddiasına rağmen ciddi bir sınıfsal asimetri yaratmasıyla açıklanır³⁴.

Bu çerçevede, sosyal hakların kullanımına yönelik, örneğin gecekondu inşa etmek, kamu arazisini işgal etmek veya izinsiz altyapı kullanmak gibi barınma, yaşam ve güvenlik ihtiyacının karşılanmasına yönelik “meşru çabalar”³⁵ iken, ceza hukuku tarafından kabahat veya suç olarak

³³ Aktaş, Sururi: “Kriminalizasyon (Suçlaştırma) Açısından Ceza Adaleti Felsefesine Genel Bir Bakış”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.26, S.1, 2022, s.4-5.

³⁴ Eleştirel kriminoloji literatüründe bu durum *ayrıcalıkçı ceza hukuku* olarak tanımlanır; bkz. Maviş, Volkan: “Yoksulluk ve Suç: Ceza Adaleti Üzerine Sınıfsal Bir Değerlendirme”, ViraVerita E-Dergi, S.14, 2021, s.61,74. Ceza adaleti sisteminin bu ikili tutumunu görmek bakımından yazar, bir örnek sunar: Madencilik gibi yüksek riskli sektörlerde işçi ölümleri ve yaralanmaları çoğunlukla iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin ihmalden kaynaklanmaktadır. Nitekim eleştirel kriminolojik analizler de işyerlerini çağdaş toplumunun en tehlikeli ve şiddet içeren alanlarından biri olarak işaret eder. Ancak bu ihlaller, genellikle yalnızca para cezasıyla geçiştirilmekte ve ciddi yaptırımlara konu edilmemektedir. Böylece, sermayedarların ağır sonuçlar doğuran eylemleri, ceza hukuku bakımından daha hafif sayılabilecek “hakaret” veya “şirket ve kooperatifler hakkında yanlış bilgi verme” gibi suçlardan dahi daha az ciddiyetle karşılanmaktadır.

³⁵ Burada “meşru çaba” ifadesi, hukuki anlamda yürürlükteki mevzuata uygunluktan ziyade, insan haklarının özüne ve uluslararası normlara uygun bir hak arayışına vurgu yapması için kullanılmıştır. Bunlar yaşamını sürdürmek için başvurulacak hukuka aykırı ama zorunlu çözümler, barınma ihtiyacının dayattığı zorunlu stratejilerdir. Örneğin bireyin barınma hakkını fiilen gerçekleştirmek amacıyla kendi imkânlarıyla konut inşa etmesi, kamuya ait âtil bir arazide barınma alanı oluşturması veya altyapı hizmetlerine erişim sağlaması, mevzuata aykırı olsa dahi, önceki başlıklarda tanımlanan “yeterli konut” hakkı kapsamında meşru bir yaşam hakkı talebi olarak değerlendirilebilir. Nitekim meşruluk, salt yasalara uygunluğu değil, evrensel hukuk ve insan onuru temelinde haklılığı ifade eder. Pozitif hukukta işgal, izinsiz inşaat veya ruhsatsız kullanım gibi suç veya kabahat tipleri içinde tanımlanan eylemler, bu perspektiften bakıldığında, aslında devletin cezai yetkisi ile insan hakları yükümlülükleri arasında derin bir çatışmayı ortaya çıkarır.

tanımlanabilmektedir. Kriminalizasyon bu yönüyle, toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten ve sosyal hakların kullanımını kısıtlayan ideolojik bir aygıt dönüşür. Bu dinamik, neoliberal dönemde daha da belirginleşir ve neoliberal devletin sosyal yönetim aracı haline gelir. Kamusal alanın düzenlenmesi, güvenlik söylemleri ve piyasa mantığı gibi araçlar, kriminalizasyonun kapsamını genişletir. Bu yaklaşımda cezalandırma, yalnızca bireysel fiillere değil; toplumsal konumlara, kimliklere ve varoluş biçimlerine yönelir. Böylece sosyal politika gerektiren sorunlar, destekleyici kamu politikalarıyla değil, cezai ve idari kontrol mekanizmalarıyla yönetilir. Wacquant toplumsal sorunların giderek daha fazla ceza hukuku ve kolluk araçları ile yönetildiğini, bu durumun refah devleti mantığından güvenlik devleti mantığına geçişin temel göstergelerinden biri olduğunu belirtir³⁶. Bu eğilim, ceza adalet sistemini yalnızca suç kontrolünün değil, aynı zamanda sosyal risk yönetiminin de başat aracı haline getirmektedir. Bu çerçevede kriminalizasyon, iktidarın sosyal hakları yeniden tanımladığı ve sınırlandırdığı yapısal bir strateji olarak karşımıza çıkar.

Kriminalizasyon sürecinin sınırlarının belirsizleşmesi, sosyal hakların kullanımına ilişkin eylemlerin cezai alana çekilmesi riskini artırır. Sosyal politika gerektiren sorunların cezai müdahaleye konu edilmesi hem sosyal hakların özünü zedeler hem de toplumsal dışlamayı derinleştirir. Sonuç olarak, sosyal haklar bağlamında kriminalizasyon, yapısal eşitsizlikleri güvenlik eksenli bir dille yeniden tanımlar; çözümü ise sosyal politika araçları yerine cezalandırıcı mekanizmalara bırakır. Böylece ceza adalet sistemi, yalnızca yasadışı eylemleri değil; hak yoksunluğunu ve toplumsal kırılganlığı da cezalandıran bir işlev üstlenir. Bu nedenle, sosyal hakların bastırılmasında ceza hukukunun rolünü anlamak, yalnızca hukuki bir mesele değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal bir analiz konusudur.

B. Yoksulluğun Kriminalizasyonu

Yoksulluğun kriminalizasyonu, yoksulluk içinde yaşayan bireyleri cezalandırma, tecrit etme ve denetim altında tutma amacıyla kullanılan politika, yasal ve idari düzenlemeleri ifade

³⁶ Wacquant, Loïc: Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity, Durham/London: Duke University Press, 2009, s.289-290.

eder. Loïc Wacquant³⁷ bu kavramı, 1970’lerden itibaren özellikle ABD’de gözlenen refah devleti gerilemesi ile ceza adalet sisteminin genişlemesi sürecini açıklamak üzere geliştirmiştir. Wacquant’a göre bu süreç, suçu ve suçluluğu, yapısal eşitsizliklerin sonucu olan sosyal sorunlardan ziyade “kamu düzeni”ne yönelik tehditler olarak yeniden tanımlar. Bu yeniden tanımlama, yoksulların yalnızca ekonomik dezavantajlılıkları nedeniyle cezai ve idari kontrol altına alınmasına yol açar³⁸. Bu sürecin merkezinde, sosyal hakların daraltılması ile cezalandırıcı aygıtların genişletilmesi arasındaki stratejik iş birliği vardır.

Wacquant, bu dönüşümü “sosyal güvencesizlik rejimi” kavramı ile açıklar. Neoliberal yönetimsellik altında devlet, bir yandan sosyal refah mekanizmalarını tasfiye ederken, diğer yandan cezalandırıcı aygıtlarını genişletir. Böylece refah devletinin bıraktığı boşluk, polis, mahkeme ve hapisane üçgeninde şekillenen ceza devleti tarafından doldurulur³⁹. Wacquant, “suçla mücadele” söyleminin gerçekte kendi başına bir amaç olmadığını, daha geniş bir devlet dönüşümünün araçsal bileşeni olduğunu vurgular. Suç politikası hem meşruiyet üretir hem de cezai devletin toplumsal alana derinlemesine nüfuz etmesini kolaylaştırır⁴⁰. Bu bağlamda kriminalizasyon, bireysel davranışların ötesinde, evsizlik gibi belirli sosyal durumları hedef alan sistematik bir bastırma stratejisine dönüşür. Hukuki süreçler “teknik” ve “apolitik” bir çerçeveye büründürülse de gerçekte sosyal hakların bastırılmasının ve eşitsizliklerin yönetilmesinin temel araçlarıdır.

Neoliberalizmde devletlerin suç politikaları, toplumsal düzenin sınıfsal, ırksal ve mekânsal olarak yeniden yapılandırılmasının bir aracıdır. Yoksullar yalnızca gelir düzeyleriyle değil, yaşadıkları mahalle, sahip oldukları kimlik ve sosyal görünürlükleri üzerinden damgalanır. Evsizlerin banklarda uyuması, gecekondü mahallelerinin şehir merkezinden görülebilir olması veya uzun sosyal yardım kuyruklarının kamusal alanda yer alması, bu sosyal görünürlüğün somut örnekleridir. Neoliberal ve güvenlikçi politikalar, bu görünürlüğü

³⁷ Fransız sosyolog Loïc Wacquant, özellikle kent yoksulluğu, ceza siyaseti ve neoliberal devletin toplumsal kontrol stratejileri üzerine çalışmalar yapmaktadır. “Yoksulluğun kriminalizasyonu” kavramını geliştiren Wacquant, *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity* adlı eserinde, refah devletinin gerilemesi ile ceza adalet sisteminin genişlemesi arasındaki bağlantıyı kuramsal ve ampirik düzeyde ortaya koyar. Bu çalışma açısından önemi, sosyal hakların hukuki ve idari araçlarla sistematik biçimde bastırılmasını açıklayan kuramsal çerçeveyi sağlamasından kaynaklanmaktadır.

³⁸ Wacquant, *Punishing the Poor*, s.1-4.

³⁹ Wacquant, *Punishing the Poor*, s.29.

⁴⁰ Wacquant, *Punishing the Poor*, s.23-30.

azaltmayı hedefleyerek mekânın fiziksel olarak dönüştürülmesi (örneğin oturma banklarının kaldırılması), belirli grupların kamusal mekândan uzaklaştırılması (tahliye, idari para cezaları) veya kamusal alanın yalnızca *seçkin* gruplara uygun şekilde yeniden düzenlenmesi gibi stratejiler uygular. Bu süreç, Wacquant'ın *mekânsal damgalama* kavramıyla⁴¹ örtüşmektedir: Yoksulların yaşadıkları mahalleler ve kullandıkları kamusal alanlar, yalnızca fiziksel özellikleriyle değil, “tehdit” ve “rahatsızlık” çağrışımlarıyla kodlanır. Böylece yoksulların toplumsal varlıkları hem sembolik hem de fiili olarak görünmez kılınır. Bu durum suçlaştırma stratejilerinin mekânsal boyutunu oluşturur.

Wacquant'ın ortaya koyduğu “üçlü seçicilik” yaklaşımı, bu dönüşümün nasıl işlediğini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunar⁴². Ona göre kitlesel hapsedme politikaları üç düzeyde seçici biçimde işler⁴³.

Sosyal sınıf temelli seçicilik: İlk olarak, sosyal sınıf temelli hedefleme söz konusudur: Cezai müdahaleler orantısız biçimde yoksulları ve marjinal işgücü piyasasında (güvencesiz, düşük ücretli, geçici ya da kayıt dışı çalışan kesimler) yer alanları kapsar.

İrksal/etnik seçicilik: İkinci düzeyde ırksal/etnik seçicilik görülür; ABD’de siyahlar ve Latinler, Avrupa’da ise çoğunlukla göçmenler ve etnik azınlıklar yoğun denetime maruz kalır ve cezai kontrolün merkezindedir.

Mekânsal seçicilik: Üçüncü düzeyde ise mekânsal seçicilik öne çıkar: Polis denetimleri, idari yaptırımlar ve cezai kovuşturmalar; gettolar, gecekondu bölgeleri veya “düşük güvenlik” olarak etiketlenen varoş mahallelerde yoğunlaşır.

Bu seçici işleyişin sonucu olarak cezaevine giren kişi sayısı, tarihsel ölçekte nüfus oranına kıyasla olağanüstü artmıştır. ABD’de bu artış, 1970’lerden 2000’lere kadar hapsedilen kişi sayısının yaklaşık beş katına çıkması anlamına gelir. Ancak bu genişleme bütün nüfusu eşit

⁴¹ Wacquant, Loïc: *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, Cambridge: Polity Press, 2008, s.169.

⁴² Wacquant, *Punishing the Poor*, s.199-206. Burada Wacquant, kitlesel hapsedmenin sınıfsal, ırksal/etnik ve mekânsal olarak seçici işlediğini ayrıntılandırmaktadır. Ayrıca, ABD bağlamında sosyal sınıf, ırk/etnisite ve mekân üçlüsünün ceza politikasındaki rolünü somut verilerle desteklediği makalesi için bkz. Wacquant, Loïc: “Class, Race and Hyperincarceration in Revanchist America”, *Dædalus*, C.139, S.3, 2010, s.81-83.

⁴³ “Kitlesel hapsedme” ifadesi ile Wacquant, devletin cezai araçlarını, sıradan suç kontrol politikasının ötesinde, sistematik biçimde belirli toplumsal gruplara yönlendirmesini kastetmektedir. Yalnızca “suçluları” değil, toplumsal düzenin dışına itilen veya istenmeyen sosyal grupları kontrol altında tutmak için kullanılan bir yönetim tekniğidir. Wacquant, “Class, Race and Hyperincarceration in Revanchist America”, s.81-83.

biçimde etkilemez. Yoksullar, etnik azınlıklar ve belirli mekânlarda yaşayanlar orantısız biçimde cezai sistemin hedefi haline gelir. İşte bu nedenle Wacquant, “kitlesel hapsedme”yi yalnızca yüksek hapis oranlarıyla değil, aynı zamanda bu oranın kime, nerede ve hangi gerekçelerle uygulandığıyla tanımlar.

Kaaryn Gustafson, Wacquant’ın sözünü ettiği makro-sosyolojik dönüşümün yerel düzeydeki somut mekanizmalarını inceler⁴⁴. Ona göre yoksulluk, yerel idarelerin uyguladığı imar düzenlemeleri, kamusal alan yasakları, kolluk müdahaleleri ve idari para cezaları yoluyla giderek rahatsızlık veya tehdit olarak kodlanmakta; bu da yoksulların kent mekânındaki görünürlüğünü azaltmaya yönelik sistematik bir stratejiye dönüşmektedir. Gustafson buna örnek olarak, sosyal yardım alan kişilerin, devlet tarafından yoğun veri toplama, ev ziyaretleri, elektronik izleme gibi kontrol araçlarıyla denetlenmesini⁴⁵; özellikle siyah kadınların hem ırksal hem cinsiyet temelli stereotiplere maruz kalarak daha sık soruşturulup cezalandırılmasını⁴⁶ gösterir. Yerel yönetim düzeyinde uygulanan bu stratejiler, yoksulları orantısız biçimde görünür hedef haline getirerek, kamusal kaynaklardan dışlamayı ve damgalamayı kurumsallaştırmaktadır. Bu mekanizmalar, yoksulluğu yönetilmesi gereken bir risk olarak çerçevelerken, sosyal yardım ilişkisini de cezai denetim alanına taşır. Görünüşte teknik ve nötr idari işlemler olarak sunulan uygulamalar, gerçekte sosyal dışlamayı ve eşitsizliği pekiştirmektedir.

Sonuç olarak yoksulluğun kriminalizasyonu, yalnızca bireysel davranışların cezalandırılmasıyla sınırlı olmayan, cezai ve idari araçların, mekânın toplumsal ve ideolojik olarak yeniden kurgulanmasıyla bütünleştiği çok katmanlı bir stratejidir. Yoksulların yaşadıkları yerler ve kullandıkları kamusal alanlar, “tehdit” veya “rahatsızlık” olarak

⁴⁴ Gustafson, Kaaryn: “The Criminalization of Poverty”, Journal of Criminal Law and Criminology, C.99, S.3, 2008–2009, s.643-716; Gustafson, Kaaryn: Cheating Welfare: Public Assistance and the Criminalization of Poverty, New York/London: New York University Press, 2011. Gustafson’ın bu iki çalışmasında, ABD’de sosyal yardım sisteminin (özellikle 1996 refah reformları düzenlemeleri ile), ceza adaleti sistemiyle nasıl iç içe geçtiğini ve bunun yoksulluğun kriminalizasyonuna nasıl hizmet ettiğini inceler. Kitap ve makalede, sosyal yardım alan kişilerin potansiyel suçlu gibi görülmesinin, denetim ve gözetim mekanizmalarının genişlemesinin ve refah politikalarının cezai yaptırımlarla iç içe geçmesinin tarihsel ve yapısal nedenleri sorgulanır.

⁴⁵ Gustafson, Cheating Welfare, s.56-58.

⁴⁶ Gustafson, The Criminalization of Poverty, s.658; Gustafson, Cheating Welfare, s.36.

kodlanarak hem sembolik hem de fiili olarak görünmez kılınır. Bu mekânsal dönüşüm, barınma hakkının bastırılmasının en önemli zeminlerinden birini oluşturur.

C. Kent Hakkı ve Kamusal Alanın Mülksüzleştirilmesi

Kentler yalnızca yerleşim alanlarının toplamı değil, toplumsal ilişkilerin örgütlendiği, siyasal katılımın mümkün kılındığı ve kamusal yaşamın somutlaştığı mekânsal organizmalardır. Kentlerin bu niteliği, barınma hakkını dar anlamda bir konuta erişim meselesi olmaktan çıkarır, bireyin kentin sunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel kaynaklara adil biçimde ulaşabilmesiyle doğrudan ilişkili hale getirir.

Bu ilişki *kentsel yurttaşlık* kavramı ile açıklanabilir. Kentte barınan birey, yalnızca bir konutun sakini değil, aynı zamanda kentin ortak yaşamının öznesidir. Eğitim, sağlık, ulaşım, istihdam ve kamusal mekân gibi haklara erişim, barınma hakkının ayrılmaz parçasıdır. Konutun kent merkezlerinden uzaklaştırılması, altyapısız bölgelere itilmesi veya kamusal alanlara erişimin kısıtlanması, bireyi kentsel yurttaşlığın sunduğu temel hak ve olanaklardan da dışlar. Bu durum, literatürde *mekânsal dışlanma* olarak tanımlanır⁴⁷. Mekânsal dışlanma, toplumsal eşitsizliklerin kentsel mekânda somutlaşmasıdır. Yoksulların ve evsizlerin görünürlüğünün azaltılması, onların kent yaşamına fiilen katılma imkânlarını ortadan kaldırır. Kamusal alanların güvenlik, estetik veya piyasa değeri gerekçeleriyle belirli gruplara kapatılması, barınma hakkının dolaylı biçimde bastırılmasının en etkili yollarından biridir.

Barınma hakkı ile kent hakkı, mekânsal adalet ilkesinde kesişen ve birbirini tamamlayan iki hak alanıdır. Bireyin (yeterli) konutu, ancak kentin sunduğu kamusal alanlara ve hizmetlere erişimle birlikte gerçek anlamda bir barınma imkânı sunar. Kentin ideolojik olarak düzenlenmesi, bu bütünlüğü parçalayarak barınma hakkını hem mekânsal hem de toplumsal düzeyde işlevsiz hale getirir. Henri Lefebvre'in *kent hakkı* yaklaşımı, barınma hakkını kentsel mekânın üretimi ve paylaşımı süreçlerine katılım hakkıyla iç içe değerlendirir⁴⁸. Bu bakış açısına göre barınma, konutun fiziksel varlığı ile sınırlı olmayıp, o mekânın çevresindeki

⁴⁷ Harvey, David: Social Justice and the City, Revised Edition, Athens: The University of Georgia Press, 2009, s.94-123 (Türkçede Harvey, David: Sosyal Adalet ve Şehir, Çev. Mehmet Morali, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2013); Soja, Edward W.: Seeking Spatial Justice, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010, s.31-34, 43-46.

⁴⁸ Lefebvre, Henri: Şehir Hakkı, Çev. Işık Ergüden, 3. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018, s.119 vd.; Lefebvre, Henri: Mekânın Üretimi, Çev. Işık Ergüden, 2. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.

kamusal alanlara erişim, kentsel hizmetlerden yararlanma ve toplumsal etkileşim olanaklarını da kapsar. Dolayısıyla kamusal alanların bazı kesimlere kısıtlanması, yalnızca fiziksel hareketliliği değil, yurttaşlık haklarının görünürlük ve uygulanabilirlik alanını da daraltır.

Oysa barınma hakkı çok katmanlı içeriğiyle bireylerin kentin ortak yaşam alanlarına eşit katılım hakkını da içerir. Bu alan, demokratik hakların hayata geçtiği ve toplumsal katılımın görünür olduğu ortak yaşam mekânıdır. Antik dönemde agoradan modern kent meydanlarına uzanan bu kavram, “kamusal alan” ilkesinin mekânsal karşılığıdır. *Kamusal alanın mülksüzleştirilmesi* kavramsallaştırması, kamusal alanın erişim ve kullanım koşullarının neoliberal ve güvenlikçi politikalarla seçici biçimde düzenlenmesini, barınma hakkının mekânsal boyutunu hedef alan dolaylı bir bastırma stratejisi olarak tanımlar⁴⁹. Evsizler, göçmenler ve düşük gelirli kentliler, kamusal alanlarda varlık gösterme hakkından mahrum bırakıldığında yalnızca barınma imkânları daralmaz; kent yaşamına katılım kanalları da kapanır. Neoliberal kent politikaları kentsel mekânı piyasa değeri, yatırım çekiciliği ve güvenlik öncelikleri doğrultusunda yeniden tanımlar. Görünürde kamusal alan herkesin erişimine açık tutulsa da “herkes” tanımı ideolojik olarak daraltılarak fiilen yalnızca tüketici, turist veya yatırımcı profiline uyan gruplara açılır. Yoksullar, evsizler, göçmenler ve mekânın piyasa değerine katkı sağlamayan diğer gruplar ise “istenmeyen kullanıcı” statüsüne indirgenir.

Mitchell’e göre bu dönüşümün iki temel boyutu vardır⁵⁰. İlki, fiziksel müdahalelerdir: banklara yerleştirilen kolçaklar veya bariyerler, köprü altlarının kapatılması, uyumayı engelleyen mimari tasarımlar, sürekli devriye ve gözetim teknolojileri gibi önlemler, evsizlerin kamusal mekânda varlığını imkânsız hale getirir. İkincisi, hukuki ve idari müdahalelerdir: Kabahatler Kanunu ve yerel yönetim düzenlemeleri, görünürde kamu düzenini koruma amacı taşısa da gerçekte belirli toplumsal grupların mekâna erişimini cezai veya idari yaptırımlarla

⁴⁹ Don Mitchell’in ‘The End of Public Space’ ve ‘Annihilation of Space by Law’ tartışmaları, Harvey’in ‘accumulation by dispossession’ kavramıyla birlikte okunarak literatürde ‘kamusal alanın mülksüzleştirilmesi’ ifadesiyle anılmaktadır. *Harvey, David: The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press, 2003; *Harvey, David: “The ‘New’ Imperialism: Accumulation by Dispossession”, Socialist Register*, C.40, 2004, s.63-87. Ayrıca bkz. *Mitchell, Don: “The End of Public Space? People’s Park, Definitions of the Public, and Democracy”, Annals of the Association of American Geographers*, C.85, S.1, 1995, s.108-133; *Mitchell, Don: “The Annihilation of Space by Law: The Roots and Implications of Anti-Homeless Laws in the United States”, Antipode*, C.29, 1997, s.303-335, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1467-8330.00048> (E. T. 16.08.2025).

⁵⁰ *Mitchell, “The Annihilation of Space by Law”, s.311-313; Mitchell, Don: The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*, New York: Guilford Press, 2003, s.18-21.

sınırlar. Bu süreç, kamusal mekânı herkesin ortak alanı olmaktan çıkararak, güvenlikçi, ticarileştirilmiş ve sürekli gözetim altında tutulan yarı-özel alanlara dönüştürür.

Lefebvre'e göre mekân doğal ya da nötr değildir, iktidar ve ideoloji tarafından sürekli olarak üretilir ve yeniden düzenlenir. Bu nedenle mekânın kamusal niteliği, belirli toplumsal güç ilişkilerinin sonucu olarak ideolojik biçimde tanımlanır. Lefebvre, bu dönüşümü yalnızca mekânsal bir düzenleme olarak değil, demokratik katılımın sınırlandırılması olarak değerlendirir. Kent hakkı, kentin toplumsal bir ortak değer olarak yeniden sahiplenilmesini ve mekânsal adaletin tesisini amaçlar. Kamusal mekânların toplumsal karşılaşma, ifade özgürlüğü ve dayanışma için hayati önemi vardır; bu alanların belirli gruplara kapatılması mekânsal adaletsizliği derinleştirir ve siyasal yurttaşlığı daraltır. Böylece kamusal alanın mülksüzleştirilmesi, barınma hakkının bastırılmasıyla kesişerek yoksulların hem mekânsal hem de siyasal görünürlüğüne sistematik olarak ortadan kaldırır.

Barınma hakkının bastırılması yalnızca mekânsal güvencesizlik üretmekle kalmaz, aynı zamanda diğer temel hakların kullanımını da doğrudan sınırlar. Bunun en görünür örneklerinden biri eğitim hakkıdır. Örneğin Türkiye'deki adrese dayalı okul sistemi, çocuğun hangi okula devam edeceğini ailenin ikamet adresine bağlamaktadır. Dolayısıyla tahliye edilen, sürekli adres değiştirmek zorunda kalan ya da geçici barınma alanlarında yaşayan ya da evsiz olan ailelerin çocukları, eğitim hakkından fiilen mahrum kalabilmektedir. Ayrıca bu sistemde, dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocuklar düşük donanımlı okullara yönlendirilerek barınma hakkındaki eşitsizlik, eğitim alanında yeniden üretilmektedir. Böylece barınma hakkının bastırılması, yalnızca bir konut meselesi olmanın ötesinde geçerek kuşaklar arası eşitsizliği derinleştiren ve çocukların geleceğe erişimini sınırlayan yapısal bir hak ihlali stratejisi haline gelmektedir.

Sonuç olarak barınma hakkı, yalnızca özel konut üzerinden değil, kentin kamusal alanlarına eşit erişim ve katılım hakkı üzerinden de anlaşılmalıdır. Kamusal alanın ideolojik dönüşümü, barınma hakkını doğrudan hedef almasa da fiilen kullanılabilirliğini ortadan kaldıran güçlü bir bastırma mekanizması haline gelir. Kent hakkının özünde yer alan eşitlik ve kapsayıcılık ilkeleri bu süreçte aşındırılır; barınma hakkı ise mekânsal erişim ve kamusal katılım kanallarının kapatılmasıyla dolaylı biçimde bastırılır.

D. Evsizlik ve Yapısal Yoksulluk

Barınma hakkının ideolojik ve mekânsal düzeyde bastırılması, bu sürecin yalnızca yönetsel bir tercih olmadığını, hukuk düzeni aracılığıyla da sistematik biçimde pekiştirildiğini göstermektedir. Ceza ve idare hukukunda yer alan düzenlemeler, barınma ihtiyacını çoğu zaman ‘kabahat’, ‘kamu düzeni ihlali’ ya da ‘imar disiplini sorunu’ olarak kodlar. Böylece temel bir hak talebi, güvenlik ve düzen ekseninde sorunlaştırılır. Bu nedenle, barınma hakkının kriminalizasyonunu bütün yönleriyle kavrayabilmek için hukuki araçların işleyişine bakmak gerekir.

Barınma hakkının hukuk yoluyla bastırılması farklı toplumsal görünümeler üzerinden işlemektedir. Sokakta yaşamaktan geçkonduda barınmaya, kentsel dönüşüm tahliyelerinden geçici yerleşim alanlarının tasfiyesine kadar farklı pratikler, ceza ve idare hukuku normları aracılığıyla kamusal düzen sorunu haline getirilmekte, böylece barınma talebi, hakkın özünden kopararak güvenlik ve disiplin mantığına indirgenmektedir.

Evsizlik, bireyin insan onuruna uygun bir yaşam için gerekli olan güvenli, kalıcı ve sağlıklı bir konuttan yoksunluğu ve bunun sonucu olarak toplumsal dışlanma ve kırılmalık içinde yaşaması durumudur. Avrupa’da yaygın kullanılan ETHOS tipolojisi⁵¹ evsizliği bir “ev”in kurucu unsurları olarak kabul edilen üç temel alandan (sosyal, hukuki ve fiziksel alanlardan) birinden, birkaçından ya da tümünden dışlanma durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda yalnızca sokakta yaşama haliyle sınırlı değildir, barınaklarda kalan, güvencesiz veya sağlıklı mekânlarda yaşayan kişileri de kapsar.

Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Komisyonu, evsizliği “barınma hakkının gerçekleşmemesinin ağır bir tezahürü” olarak tanımlar ve fiziksel mekân eksikliği dışında sosyal haklara erişimin engellenmesi boyutunu da içerdiğini vurgular⁵². *Homeless Bill of*

⁵¹ Bu tipoloji, Avrupa genelinde evsizlikle mücadele eden, Avrupa Komisyonu destekli bir sivil toplum örgütü olan FEANTSA tarafından üretilmiştir. Evsizlik dört ana başlık altında sınıflandırır: 1. Sokakta yaşayanlar (rooflessness), 2. Barınaklarda kalanlar (houselessness), 3. Güvencesiz konutlarda yaşayanlar (insecure housing), 4. Sağlıksız/uygunsuz konutlarda kalanlar (inadequate housing). European Typology of Homelessness and Housing Exclusion, <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion> (E. T. 20.08.2025).

⁵² UN Commission for Social Development, *Affordable housing and social protection systems for all to address homelessness*, E/CN.5/2020/3, <https://docs.un.org/en/E/CN.5/2020/3>. (E. T. 20.08.2025). Bu rapor, uygun fiyatlı konuta erişime ilişkin küresel eğilimleri ve bu eğilimlerin toplumsal etkilerini, özellikle de evsizlik olgusunu merkeze alarak özetlemektedir. Evsizliğe yol açan temel dinamiklerin analizi çerçevesinde, savunmasız sosyal grupları hedef alan konut ve sosyal koruma politikalarına ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra, devletlerin bu alanda kaydedebilecekleri ilerlemelere yönelik politika tavsiyeleri de sunulmaktadır.

*Rights*⁵³ da benzer şekilde evsizliği, yalnızca bireysel bir durum değil, aynı zamanda kamusal alanın kullanımından dışlanma ve kriminalizasyon tehdidi ile ilişkili bir hak ihlali olarak görür.

Evsizlik, her yaştan, cinsiyetten ve kökenden insanı etkileyen, yoksulluk, ayrımcılık ve eşitsizliğin en acımasız görünümünden biridir. Birleşmiş Milletlerin 2005 tarihli raporunda, dünya genelinde yaklaşık 100 milyon kişinin evsiz olduğu tahmin edilmiştir⁵⁴. BM-Habitat verileri ise, küresel ölçekte 1,6 milyar insanın yetersiz konut koşullarında yaşadığını ve her yıl yaklaşık 15 milyon kişinin zorla tahliye edildiğini ortaya koymaktadır⁵⁵.

Evsizlik sadece ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda devletlerin tercihleriyle şekillenen politik bir olgudur. OECD verileri, evsizliğin ülkeler arasında ciddi farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır⁵⁶. Bu farklılık, sadece sosyo-ekonomik koşullardan değil, aynı zamanda ülkelerin evsizlik tanımlarından ve veri toplama yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin 2023 itibarıyla İrlanda’da her 10.000 kişiden 81 kişi, İngiltere’de 42 kişi, Fransa’da ise 28 kişi evsizlik yaşamaktadır. Buna karşılık Finlandiya’da bu oran 3 kişi, Norveç’te 4 kişi, Japonya’da ise 1 kişinin altında kalmaktadır.

Türkiye’de evsizlik kavramı mevzuatta tanımlanmış değildir. Yukarıda değindiğimiz Anayasa’nın 57. maddesi, devlete konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alma ödevi yükler, ancak bu hüküm, bireylere doğrudan dava edilebilir bir barınma hakkı tanımadığı için, evsizlik kavramsallaştırması da normatif düzeyde eksik kalır. Resmî kurumların kullandığı ölçütler

⁵³ Homeless Bill of Rights (Evsiz Hakları Bildirisi), Housing Rights Watch ve FEANTSA tarafından başlatılan, evsiz bireylerin temel haklarını güvence altına almayı ve evsizliği kriminalize eden uygulamalara karşı çıkmayı amaçlayan, 11 maddelik normatif bir metindir. Avrupa İnsan Hakları hukuku ve kent hakkı perspektifinden esinlenen bu bildiri, kamu alanlarına erişim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, kişisel güvenlik, oy hakkı ve ayrımcılığa karşı korunma gibi hakların evsiz bireyler bakımından da tanınmasını öngörmektedir. Bildiri formunda olduğundan bağlayıcı değil, tavsiye niteliğindedir. Yerel yönetimlerin hak temelli politikalar geliştirme yönünde gönüllü taahhütlerini içeren Bildiri, Avrupa’da farklı coğrafyalardan birçok şehir tarafından benimsenmiştir. Bu kapsamda Barcelona, Móstoles ve Santiago de Compostela (İspanya); Bordeaux, Lille, Lyon, Strasbourg ve Villeurbanne (Fransa); Brighton & Hove (Birleşik Krallık); Kopenhag (Danimarka); Gdańsk ve Varşova (Polonya); Graz (Avusturya); Kranj, Maribor, Murska Sobota ve Slovenj Gradec (Slovenya) ile Selanik’in yanı sıra Yunanistan Belediyeler Birliği (KEDE), bildiriye kabul eden yerel yönetimlerdir. <https://www.housingrightswatch.org/billofrights#spread> (E. T. 20.08.2025).

⁵⁴ United Nations Commission on Human Rights. (2005). *Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, Miloon Kothari* (E/CN.4/2005/48). United Nations. Retrieved from <https://www.refworld.org/reference/themreport/unchr/2005/en/16853> (E. T. 20.08.2025).

⁵⁵ UN-Habitat. (2022). *Priorities 2022–2023: Adequate housing, cities and climate change and localising SDGs*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme. Retrieved from https://unhabitat.org/sites/default/files/2022/05/priorities_2022-2023_adequate_housing_cities_and_climate_change_and_localising_sdgs_04142022.pdf (E. T. 20.08.2025).

⁵⁶ OECD Affordable Housing Database, <http://oe.cd/ahd> (E. T. 20.08.2025).

genellikle dar anlamda evsizliğı, yani sokakta kalanları ifade eder. Kurumlar evsiz kategorisini daha çok soğuk havalarda barınma evlerine yönlendirilen kişiler üzerinden tanımlamıştır. Bu yaklaşım, evsizliğı yalnızca geçici ve acil müdahale gerektiren bir sosyal yardım sorunu olarak görmektedir. Buna karşılık, sivil toplum kuruluşları ve akademik literatür, evsizliğı çok daha geniş bir çerçevede ele alarak, ETHOS tipolojisine uygun olarak sokakta kalanların yanı sıra barınaklarda yaşayanları, güvencesiz konutlarda kalanları ve sağlıklı mekânlarda barınmak zorunda kalanları da evsiz olarak tanımlar⁵⁷.

Türkiye, OECD ülkeleri arasında evsizlik verilerinin en sınırlı biçimde toplandığı ülkelerden biridir. Resmî kurumlar evsizliğe ilişkin düzenli ve kapsamlı bir istatistik bulunmamaktadır⁵⁸. Bu durum uluslararası karşılaştırmalarda Türkiye'yi görünmez kılmakta, sorunun boyutunu analiz edebilmeyi güçleştirmektedir. İstanbul'da İPA'nın 2023 yılında yayınladığı araştırması⁵⁹, kent genelinde sokakta yaşayan bireylerin sayısının sadece üç ilçede, Beyoğlu, Fatih ve Şişli'de 2 binden fazla olduğunu ortaya koymaktadır. İstanbul'da evsiz bireylerin en çok parklar (%40), köprü altları (%34), metro istasyonları (%31) ve otobüs duraklarında (%19) yaşadıkları tespit edilmiştir. Geceyi geçirdikleri mekânlara dair bulgular, kent içi mobilitenin stratejik olduğu kadar güvenlik algısıyla da belirlendiğini göstermektedir.

Yoksulluk, temel ihtiyaçların karşılanamaması anlamına gelir. Barınma da bu ihtiyaçların başındadır. Bu açıdan evsizlik ve yoksulluk, birbirinden bağımsız düşünülemez.

Evsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişki çift yönlüdür. İşsizlik, düşük ücretler, sosyal güvenlik politikalarının yetersizliğı, yükselen kira bedelleri, kiracıların zorla tahliyesi ve sosyal konut politikalarının yetersizliğı gibi faktörler evsizliğı doğuran temel dinamiklerdir. Bir yandan yoksulluk evsizliğe yol açar çünkü işsizlik, düşük ücretler, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişememe gibi nedenlerle bireyler barınma imkanlarını kaybederler. Diğer yandan evsizlik, bireyleri daha *derin* bir yoksulluğa sürükler: evi olmayan kişiler iş bulmakta, eğitimlerini

⁵⁷ Şefkat-Der 2021 yılında ülkede yaklaşık 70.000 kronik evsiz olduğunu, bunların %95'inin yetişkin ve yalnız erkeklerden oluştuğunu ifade etmiştir. <https://www.indyturk.com/node/302696/t%C3%BCrkiyede-tahmini-70-bin-evsiz-var-y> (E. T. 20.08.2025).

⁵⁸ Türkiye'de evsizliğe ilişkin il düzeyinde referans alınabilecek tek kurumsal veri, İl Valilikleri tarafından her kış dönemi için açıklanan ve sokaktan alınarak geçici bakım merkezlerine yerleştirilen kişi sayısına dayanmaktadır. Nitekim İstanbul Valiliğı, 2021 yılı kış aylarında 2100 evsizin otellerde “misafir edildiğini” kamuoyuna duyurmuştur. <http://istanbul.gov.tr/kimse-disarida-kalmasin-misafir-edelim> (E. T. 20.08.2025).

⁵⁹ İstanbul Planlama Ajansı (İPA) “İstanbul Sokaklarında Kışı Geçirenler: Evsizler Kentin ve Politikanın Neresinde?”, Kent Gündemine Bakış, Şubat 2023, <https://ipa.istanbul/pdf/flipbook-main/index.html?key=/images/Calismalar/istanbul-sokaklarinda-kisi-gecirenler-evsizler-kentin-ve-politikanin-neresinde-15033.pdf> (E. T. 20.08.2025).

sürdürmekte ve sağlık hizmetlerine erişmekte ciddi engellerle karşılaşır. Yine toplumsal bağlarının zayıflaması ise yoksulluğu pekiştiren bir kısır döngü yaratır. Dolayısıyla evsizlik ve yoksulluk, birbirini doğuran ve yeniden üreten, kırılabilirliği sürekli artıran süreçlerdir.

Yoksulluk ile evsizlik arasındaki bağ çoğunlukla kültürel damgalama süreçleriyle de pekiştirilir. Yoksulluk ekonomik bir yetersizlik değil de yoksul kişinin, tembellik, disiplinsizlik, kötü alışkanlıklar ya da başarısızlıklar gibi bireysel kusurlarına bağlanır⁶⁰. Bu önyargılar, yoksulu suçlu ya da ahlaki açıdan sorunlu bir figüre dönüştürür. Bu damgalama evsizlikte daha da yoğunlaşır. Evsiz bireyler yalnızca yoksul değil, aynı zamanda “potansiyel suçlu” veya “toplumsal tehlike” olarak görülür. Böylece evsizlik, yoksullukla kesiştiği noktada bir “kriminalizasyon” sürecine açılır.

Evsizlik ve yoksulluk, bireyleri yalnızca barınmadan değil, insan onurundan ve temel haklardan da yoksun bırakan olgulardır. Avrupa’nın pek çok ülkesinde sokakta uyumak, dilencilik yapmak ya da gayriresmî yaşam alanları kurmak gibi hayatta kalma pratikleri, sosyal destek yerine cezalandırıcı düzenlemelerle karşılanmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle kırılabilir grupları hedef alarak toplumsal dışlanmayı derinleştirmekte ve kurumsallaştırmaktadır.

FEANTSA’nın 2013 tarihli *Mean Streets: A Report on the Criminalisation of Homelessness in Europe* başlıklı raporu⁶¹, evsizliği yalnızca barınma hakkının karşılanmamasıyla sınırlı görmeyip, cezalandırıcı hukuki ve idari müdahaleler aracılığıyla görünmez kılınan bir olgu olarak değerlendirmektedir. Raporda yer alan örnekler bu süreci açıkça göstermektedir: Belçika’da dilencilığe yönelik idari yasakların orantısız bulunduğu, Polonya’da “saldırgan dilencilik” ve kamu düzenine aykırı görülen davranışların para cezasına bağlandığı, Macaristan’da ise 2018’de yapılan anayasa değişikliğiyle sokakta yatmanın doğrudan yasaklandığı görülmektedir. İtalya ve İspanya’da belediyeler, kamusal alanın “uygunsuz kullanımı” ya da “antisosyal davranış” gerekçeleriyle evsizleri şehir merkezlerinden uzaklaştıran düzenlemeler benimsemiştir.

⁶⁰ Buğra, Ayşe: Yoksulluk ve Sosyal Haklar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2005, s.5: “Yoksulları kendi yoksulluklarından sorumlu tutma eğilimi, pek çok modern yoksullukla mücadele yöntemini tanımlayan unsur olarak karşımıza çıkar. Yoksullar tembeldir, yoksullar cahildir, yoksullar kendileri için neyin gerekli olduğunu bilmezler, yoksul yardımı onların bu özelliklerini daha da barizleştirip onları bağımlı bir hale getirir. Yoksullara yardım yapmak yerine onları “çalıştırmak” veya onlara “balık tutmasını öğretmek” gibi vurgular içeren önerilerin temelinde yatan, bu suçlama eğilimidir.” <https://derinyoksullukagi.org/storage/posts/August2024/DhzL6iLN78ZcwFHJddMx.pdf> (E. T. 20.08.2025).

⁶¹ <https://www.feantsa.org/en/report/2013/12/13/mean-streets> (E. T. 20.08.2025).

2024 tarihli SANC raporu⁶², bu eğilimin sürdüğünü ortaya koymaktadır. Macaristan’da anayasa değişikliğinin ardından kamusal alanın *ikametgâh* olarak kullanılması yasaklanmış, bu yasağa aykırılıklar para cezası, zorunlu kamu hizmeti ve ödenmediğinde hapis cezası ile yaptırıma bağlanmıştır. Belçika’da dilencilik ceza kanunundan çıkarılmış olsa da belediyelerin yarısı idari para cezalarıyla bu pratiği yasaklamayı sürdürmekte; yetişkinler için 350 avroya, çocuklar için 175 avroya ulaşan yaptırımlar insan hakları standartlarıyla bağdaşmamaktadır. Fransa’da dilencilik doğrudan suç olmamakla birlikte “agresif dilencilik” hapis ve para cezasıyla yaptırıma tabi tutulmuş, Danimarka’da ise “rahatsızlık verici kamp kurmak” yasaklanmış ve “korkutucu dilencilik” için doğrudan hapis öngörülmüştür.

Evsizlik yalnızca sokakta uyuma pratiğiyle değil, alternatif barınma stratejileri üzerinden de hedef alınmaktadır. Squatların (terk edilmiş yapıların kullanılmasının, örneğin evsizlerin burada yaşamasının) işgal suçu kapsamına alınması veya tahliye kararına rağmen konutta kalmaya devam eden kiracıların cezalandırılması bu sürecin tipik örnekleridir. Belçika’da 2017’de kabul edilen yasa izinsiz işgali suç haline getirmiş, Fransa’da 2023’te “sahte ikamet” ve tahliye sonrası konutta kalmaya devam eden kiracılar için yeni suç tipleri öngörülmüştür. Bu tür düzenlemeler, evsizliğin yapısal nedenlerini görmezden gelerek yoksulluğu güvenlik temelli bir tehdit olarak yeniden tanımlamakta ve barınma ihtiyacını cezalandırıcı mekanizmalarla bastırmaktadır.

Sonuçta bu örnekler, Avrupa’da evsizliğin sosyal politikanın konusu olmaktan çıkarılarak kamu düzenine yönelik bir tehlike gibi kodlandığını ve bu yolla sistematik biçimde kriminalize edildiğini göstermektedir.

Türkiye’de evsizliği doğrudan tanımlayan ya da evsizliği bir hukuksal statü olarak düzenleyen herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu açıdan evsiz olmak hukuken suç ya da kabahat değildir, dolayısıyla doğrudan evsizlik statüsüne bağlanmış bir yaptırım bulunmaz. Ancak uygulamada ceza hukuku, kabahatler hukuku ve idare hukuku üzerinden dolaylı biçimde evsizlerin yaşamı baskılanmaktadır. Bu yönüyle evsizlik, sosyal haklardan dışlanmanın kendisi olduğu kadar, uygulamalar aracılığıyla yasal baskının hedefi haline gelmektedir.

Aşağıda Türkiye’de evsizlerin karşı karşıya kaldıkları hukuksal bastırma pratikleri açıklanacaktır.

⁶² https://www.feantsa.org/public/user/Resources/reports/2024/HNG/SANC_Brochure_EN_V1_1.pdf (E.T. 20.08.2025).

1. Ceza Hukuku Boyutu

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda evsizliğı doğrudan suç olarak düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte, evsiz bireylerin gündelik yaşam pratikleri, ceza normlarıyla kolaylıkla kesişmekte ve bu durum fiilen kriminalizasyon süreçlerini tetiklemektedir. Özellikle barınma amacıyla terk edilmiş binalara veya arsalara sığınmak, “hakkı olmayan yere tecavüz” (TCK m.154) kapsamında değerlendirilmekte; bu mekânlarda kalınması sırasında ortaya çıkabilecek zararlar, “mala zarar verme” (TCK m.151 vd.) suçlarıyla ilişkilendirilebilmektedir. Benzer şekilde, ibadethanelere veya mezarlıklara sığınma hali, TCK m.153/2 uyarınca “kirlenme veya zarar verme” fiilleri üzerinden suç tipleriyle çakışabilmektedir.

Evsizliğin yarattığı zorunlu yaşam pratikleri, kimi zaman genel tehlike suçlarının konusu haline de gelebilmektedir. Örneğin soğuktan korunmak için kamusal alanda ateş yakılması, genel güvenliğin taksirle tehlikeye sokulması (TCK m.171) kapsamında değerlendirilerek cezai sorumluluğa yol açabilmektedir. Bunun yanında, TCK m.229’da düzenlenen “çocuğu dilencilikte araç olarak kullanma” suçu, göçle kente gelen⁶³ yoksul, işsiz, evsiz ailelerin hayatta kalma/zorunlu geçim stratejilerinden birini kriminalize etmektedir. TCK m.229’un normatif amacı kuşkusuz çocukların istismarını önlemek ve cezalandırmaktır. Ancak sosyal gerçeklikte bu düzenleme, göçle kente gelen ve başka gelir kaynağı bulunmayan ailelerin zorunlu geçim stratejilerinden birini de doğrudan kriminalize etmektedir. Böylece çocuk koruma amacı ile yoksulluğun kriminalizasyonu aynı normda iç içe geçmekte ve ceza hukuku, devletin yerine getirmediğı sosyal hak yükümlölüklerinin bedelini yoksul ailelere ödetmektedir.

Ceza hukukunun evsizliğı yaklaşımında dikkat çekici olan, doğrudan “evsizliğı” suç saymaması, fakat evsizliğin zorunlu sonuçlarının çoğu kez mevcut suç tipleriyle çakışmasıdır. Evsiz bireyler, konut ve barınma imkanlarından mahrum bırakıldıklarında, kaçınılmaz olarak kamusal alanlarda uyumak, terk edilmiş yapılara sığınmak, geçici barınaklar kurmak ya da sokakta hayatta kalmak gibi pratiklere başvururlar. Bu gündelik davranışlar ise, ceza hukukunun normatif düzeniyle sürekli olarak kesişir. Böylece evsiz bireyler “fiilen suçlu” olmasalar dahi sürekli suç şüphesi altında tutulur; onların varlığı, potansiyel bir ihlal kaynağı olarak görülür. Kamu düzeni ve güvenliğı gerekçelerinin geniş yorumlanması, bu şüpheyi

⁶³ Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu, (Haz. Hakan Acar), UNICEF/SHÇEK Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s.69.

kurumsallaştırır ve evsizlerin toplumsal görünürlüğü azaltmaya yönelik cezai bir araç haline gelir.

Evsizliğin ceza hukuku ile kesişimi, tarihsel bir sürekliliğin parçası olarak okunmalıdır. Avrupa’da 16. yüzyıldan itibaren çıkarılan Yoksulluk Yasaları, çalışmayan ve başıboş dolaşan bireyleri “serseri” ilan ederek cezalandırmış⁶⁴, yoksulluğu bir sosyal hak meselesinden ziyade kamu düzeni sorunu olarak kodlamıştır. Bu suç tipinin hedefinde esasen evsizler vardı: Kalıcı bir ikametgâhı bulunmayan, barınacak yeri olmayan kişiler, “serseri” tanımının kurucu unsuru haline getirilmişti. Dolayısıyla evsizlik, yalnızca bir sosyal sorun değil, doğrudan serserilik suçunun hukuki ve toplumsal zemini olarak işlev gördü.

Benzer bir mantık Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde de karşımıza çıkar⁶⁵. 765 sayılı TCK’daki “serserilik” suç tipi, barınacak yeri ve düzenli işi olmayan bireyleri sürekli gözetim altında tutmuş, onları potansiyel suçlular olarak konumlandırmıştır. Her ne kadar 2005 tarihli yeni TCK ile bu suç tipi kaldırılmış olsa da günümüzde evsizlik hala kamu düzeni gerekçesiyle kabahatler ve ceza normları aracılığıyla dolaylı biçimde kriminalize edilmektedir.

Bu tarihsel süreklilik, yukarıda değindiğimiz *yoksulluğun kriminalizasyonu* mantığıyla açıklanabilir: barınma hakkı tanınmayan birey, aynı zamanda kamusal düzeni tehdit eden bir figür olarak damgalanır. Dolayısıyla, evsizliği doğrudan hedef almayan ceza hukuku, evsizlerin yaşam stratejilerini sürekli ihlal potansiyeli taşıyan fiiller olarak yeniden tanımlamakta; bu da barınma hakkının tanınmaması ile ceza normlarının uygulanması arasında işleyen yapısal bir bastırma mekanizması üretmektedir. Hukukun bu seçici işleyişi, koruma yerine dışlamayı, hak tanıma yerine suç isnadını öncelemektedir.

2. Kabahatler Hukuku Boyutu ve İdari Pratikler

Türkiye’de evsizlik doğrudan bir suç olarak tanımlanmadığı gibi kabahat de değildir. Diğer yandan 5326 sayılı Kabahatler Kanunu, evsizlerin kamusal alanlardaki varlıklarını dolaylı yoldan cezalandırmaya imkân veren hükümler barındırmaktadır. Özellikle emre aykırı davranış (m.32), dilencilik (m.33) ve işgal (m.38) düzenlemeleri, çoğunlukla evsizlerle ilişkilendirilen kabahatlerdir ve sokakta barınan bireylere yöneltilen idari para cezalarının

⁶⁴ Şimşek, Emre: “Tarihten Günümüze Evsizlik-Serserilik Suçları, Almanya Örneğinde Geri Dönüşüm Politikalarının Evsizlik Üzerine Etkileri”, Hukuk Kuramı, C.9, S.2, 2024, s.4 vd. https://www.hukukkurami.net/media/file/31_01_simsek.pdf (E. T. 20.08.2025).

⁶⁵ Usluadam, Aşena Kamer: “Geçmişten Günümüze Serserilik (Suçu)”, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, C.12, S.2, 2024, s.175-96.

hukuki dayanağını oluştururlar. Böylece, sokakta kalma zorunluluğu içinde olan bireylerin bir bankta oturmak, üstgeçitte uyumak, çadır kurmak gibi gündelik yaşam pratikleri teknik olarak “kabahat” kategorisine sokulmaktadır.

Kolluk kuvvetleri bu hukuki zemini fiilî müdahalelerle tamamlar. Zabıta ya da polis, park, istasyon ya da altgeçitlerde kalanları düzeni bozma veya çevreyi rahatsız etme gerekçesiyle sürekli hareket halinde tutar: çadırları sökebilir, eşyaları toplayıp imha edebilir, belirli mekânlara girişi yasaklayabilir⁶⁶. Bu tür uygulamalar, evsizliği çözmek bir yana, bireylerin kentin görünür mekânlarında barınma ihtiyacını karşılamasını imkânsız hale getirir.

Bu cezalandırıcı mantığın dikkat çekici yönü, yoksulluk döngüsünü derinleştirmesidir. Nitekim evsiz birey idari para cezalarını ödeme gücüne sahip değildir ki bu da borç birikimine (sürekli olarak borçlandırılmasına) yol açmaktadır. Evsiz bireyler bu süreçte bir “idari ceza sarmalı” içinde tutulur: uyumak, oturmak, ısınmak, eşyalarını koymak gibi gündelik yaşamlarının her parçası potansiyel bir ihlal olarak görülür ve yaygın bir cezalandırma süreci ile varoluşları başlı başına suçlaştırılır⁶⁷.

Kabahatler Kanunu maddi nitelikte bir yaptırım rejimi öngörmektedir: ihlal tespit edilir, idari para cezası uygulanır ve sonuç bir borç ilişkisine dönüşür. Buna karşılık idari güvenlik önlemleri, çoğu zaman herhangi bir kabahat tespiti dahi olmaksızın, kolluğun “kamu düzenini koruma” gerekçesiyle doğrudan uyguladığı maddi müdahalelerdir. Hukuk tekniği açısından bu fark kritiktir: kabahat işlemlerinde tebligat, itiraz ve yargısal denetim gibi usul güvenceleri öngörülürken, idari güvenlik önlemleri çoğunlukla usulî güvencelerden arındırılmıştır. Zabıta tarafından gerçekleştirilen eşyaların toplatılması ya da mekândan uzaklaştırma işlemlerinde yazılı karar, gerekçe veya başvuru yolu çoğunlukla işletilmez. Bu durum, evsiz bireylerin bir yandan *idari ceza sarmalı* (ödenemeyen borç ve tekrar eden para cezaları), diğer yandan da *hak yoksunluğu sarmalı* (sürekli yerinden edilme, eşyasız bırakılma, mekânsızlaştırılma) içine sıkıştığını göstermektedir. Böylece evsizlik, kanunda adı konulmamış olsa da fiilen sürekli müdahaleye açık bir statüye dönüştürülmektedir.

Bu tabloyu yalnızca bireysel mağduriyetler üzerinden değil, sosyal devletin yapısal dönüşümü açısından okumak gerekir. Sosyal refah mekanizmalarının geri çekildiği neoliberal

⁶⁶ Rudin, David: “‘You Can’t Be Here’: The Homeless and The Right To Remain In Public Space”, Review of Law & Social Change, C.42, S.2, 2018, s.309-350.

⁶⁷ Herring, Chris/Yarbrough, Danielle/Marie Alatorre, Laura: “Pervasive Penalty: How the Criminalization of Poverty Perpetuates Homelessness”, Social Problems, C.67, S.1, 2020, s.131-149; Rankin, Sara K.: “Punishing Homelessness”, New Criminal Law Review, C.22, S.1, 2019, s.99-135.

düzende yoksulluk artık sosyal politika yoluyla çözülecek bir sorun değil, güvenlik eksenli yönetilecek bir “risk” olarak görülmektedir. Türkiye’de Kabahatler Kanunu hükümleri ve idari uygulamalar da bu dönüşümün yerel yansımalarıdır: barınma hakkı, devletin karşılaması gereken bir ihtiyaç olarak değil, denetlenmesi ve bastırılması gereken bir tehdit olarak görülmektedir.

E. Gecekondu, Yıkım ve Zorla Tahliyeler

Evsizlik, çoğu zaman sokakta yaşayan bireylere yönelik kabahatler ve idari yaptırımlar üzerinden görünür hale gelse de barınma hakkının bastırılmasının bir diğer boyutu gecekondu bölgeleri, kentsel dönüşüm alanları ve geçici barınma yerleşimlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarda idare, imar düzenlemeleri ya da afet riski gerekçeleriyle yıkım ve zorla tahliye işlemleri yürütmekte, ancak uygulamada bu işlemler barınma hakkını güvence altına almaktan çok, kent yoksullarının sistematik biçimde dışlanmasına yol açmaktadır. Anayasa’nın 57. maddesi devlete konut ihtiyacını karşılama ödevi yüklese de bu yükümlülük sıklıkla imar disiplini ve kamu düzeni gerekçeleriyle bastırıcı bir araca dönüşmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de gecekondu ve kentsel dönüşüm politikaları, idari işlemler gibi görünse de fiilen barınma hakkının bastırılmasının en belirgin örneklerini oluşturmaktadır.

Türkiye’de 1950’lerden itibaren hızlı iç göç, kentlerde konut ihtiyacının planlı politikalarla karşılanamamasına yol açmış, bu eksiklik göç eden yoksul nüfusun kendi barınma çözümlerini üretmesine neden olmuştur. Gecekondu, kent yoksullarının kendi imkanları ile ürettikleri bir barınma biçimidir. İnsanların sokakta kalmasını engeller ve kente (bir anlamda hayata) tutunma imkânı sağlar. Bu nedenle bir yandan sistemin açığını kapatan bir işleve sahiptir öte yandan da devletin konut üretme yükümlülüğünü fiilen ertelemesine hizmet eder. Ancak başlangıçtaki bu işlevsellik zamanla kentsel düzeni ve hukuku zorlayan bir alan haline gelir. Devletin yeterli sosyal konut üretmemesi, gecekonduları fiilen meşrulaştırırsa da bu yapılar aynı zamanda artık sürekli bir yıkım ve tahliye tehdidi altında bırakılmaktadır.

Türkiye’de gecekondu yıkımları ve zorla tahliyeler, 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile 3194 sayılı İmar Kanunu’na dayanmaktadır. Her iki düzenleme de görünürde imar disiplini ve kamu düzenini korumayı amaçlamaktadır fakat uygulamada yoksul kesimlerin kendi ürettikleri barınma çözümlerini sürekli tehdit altında bırakarak barınma hakkının bastırılmasına hizmet etmektedir. Bu kanunların dili ve yapısı, barınmayı bir sosyal hak olarak düzenlemez, idarenin tasarrufuna bağlı bir mesele olarak ele alır.

775 sayılı 1966 tarihli Gecekondu Kanunu, gecekonduları başkasına ait arazi üzerinde sahibinin rızası olmaksızın yapılan izinsiz yapılar olarak tanımlamış ve amacını bu yapıların

“ıslahı, tasfiyesi ve yeniden yapımının önlenmesi” şeklinde belirlemiştir. Kanunda arsa tahsisi ve düşük maliyetli konut sağlanmasına dair hükümler yer almakla birlikte, uygulamada asıl olarak yıkım yetkisi işletilmiştir. Özellikle 18. madde, idareye herhangi bir karar alma veya tebliğ süreci olmaksızın derhal yıkım yapma imkânı tanımış⁶⁸, bu durum, gecekonduda yaşayanları yargısal korumadan mahrum bırakmıştır. Anayasa Mahkemesi, 2024 yılında bu düzenlemeyi hukuki güvenlik ve etkili başvuru hakkı bakımından Anayasa’ya aykırı bularak iptal etmiştir⁶⁹. Karar sonrasında yıkımların mutlaka idari işlem olarak tesis edilmesi, ilgililere tebliğ edilmesi ve yargısal denetime açık hale getirilmesi zorunlu kılınmıştır. Ancak bu değişiklik yalnızca usulî güvencelere ilişkindir. Yıkım kararlarında alternatif barınma sağlanmaması ya da tahliyelerin insan onuruna uygun biçimde gerçekleştirilmemesi gibi sorunlar devam etmektedir.

3194 sayılı 1985 tarihli İmar Kanunu ise tüm yapılaşma süreçlerini düzenleyen genel kanundur. 32. ve 42. maddeler ruhsatsız veya ruhsata aykırı yapıların yıkımı ve para cezaları öngörmekte, 39. madde ise “yıkılacak derecede tehlikeli” yapıların idarece ortadan kaldırılmasına izin vermektedir. Bu hükümler, gecekondulu alanlarının veya afet riski altındaki yapıların tahliyesinde yoğun biçimde kullanılmakta fakat barınma hakkını güvence altına almak yerine, yoksul kesimlerin kent merkezlerinden uzaklaştırılmasına yol açmaktadır. Özellikle para cezaları, ödeme gücü olmayan bireyleri bir idari ceza sarmalı içine sürükleyerek gündelik yaşam pratiklerini sürekli potansiyel ihlal konusu haline getirmektedir.

Barınma hakkını bastırmaya yönelik bir diğer hukuksal araç da zorla tahliye. Zorla tahliye, genel olarak, bireylerin, ailelerin ve/veya toplulukların, uygun yasal veya diğer koruma biçimleri sağlanmadan ve bunlara erişim sağlanmadan, ikamet ettikleri evlerden ve/veya arazilerden kendi istekleri dışında kalıcı veya geçici olarak uzaklaştırılması olarak tanımlanabilir⁷⁰.

Türkiye’de zorla tahliyelerin güncel dayanaklarından biri, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’dur. Kanun, riskli yapıların ve alanların

⁶⁸ “Yeniden gecekondulu yapımının önlenmesi: Madde 18 – Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra, belediye sınırları içinde veya dışında, belediyelere, Hazineye, özel idarelere, katma bütçeli dairelere ait arazi ve arsalarda veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerde yapılacak, daimi veya geçici bütün izinsiz yapılar, inşa sırasında olsun veya iskan edilmiş bulunsun, hiçbir karar alınmasına lüzum kalmaksızın, belediye veya Devlet zabıtası tarafından derhal yıktırılır.

⁶⁹ AYMK, E.2023/191, K.2024/58, T.22/2/2024, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2024-58-nrm.pdf> (E. T. 22.08.2025).

⁷⁰ <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-housing/forced-evictions> (E. T. 22.08.2025).

tespitini, ardından da bu yapıların yıktırılması ve sakinlerinin tahliye edilmesini öngörmektedir. Bu düzenleme, görünüşte afet risklerini azaltmayı hedeflese de uygulamada ciddi sorunlar barındırmaktadır. Öncelikle, hak sahipliği tartışmaları sıkça gündeme gelmektedir çünkü gecekondü bölgelerinde yaşayanların önemli bir bölümü tapu ya da resmi belgeye sahip olmadıkları için hak sahibi olarak kabul edilmemektedir. İkinci olarak, tahliyeler çoğu kez alternatif barınma imkânı sağlanmadan yürütülmektedir. Devlet tarafından sunulan kira yardımları sınırlı, geçici ve piyasa koşullarında yetersizdir. Bu nedenle yoksul kesimler kent merkezinden uzaklaşmak ya da yeni bir evsizleşme süreciyle karşı karşıya kalmaktadır.

Benzer bir bastırma mantığı, Türkiye’de büyük depremler sonrasında oluşturulan geçici barınma alanlarında da gözlemlenmektedir. 1999 Marmara Depremi’nde prefabrik konutlar, 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerden sonra ise çadır ve konteyner kentler uzun yıllar boyunca fiilen kalıcı yaşam alanlarına dönüşmüştür. Ancak bu alanlar hukuki statüden yoksundur; sakinleri ne kira hukuku ne de sosyal konut güvencesi kapsamında korunur. Çoğu kez yetersiz altyapı, ısınma, hijyen, güvenlik ve erişilebilirlik sorunlarıyla karşı karşıya bırakılan depremzedeler, idarenin tek taraflı tasarruflarıyla yerlerinden edilebilmekte ve sürekli bir güvencesizlik içinde yaşamaktadır.

Bu tablo, zorla tahliyelerin yalnızca imar veya afet yönetimi sorunu değil, aynı zamanda barınma hakkı sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Anayasa Mahkemesi, yıkım ve tahliye süreçlerini salt imar hukuku bağlamında değil, ölçülülük ve insan onuruna saygı ilkeleri çerçevesinde değerlendirmektedir. Ancak bu yaklaşım çoğunlukla usulî güvenceler ve makul denge arayışıyla sınırlı kalmakta; kararların hiçbirinde barınma hakkının özüne ilişkin açık bir değerlendirme yapılmamaktadır.

Mahkemenin bireysel başvurularda verdiği kararlar, özellikle gecekondü ve ruhsatsız yapılar konusundaki yaklaşımını yansıtmaktadır. Uzun yıllar fiilen kullanılan ve kamu hizmetlerinden yararlanmış yapıların tamamen yok sayılmaması gerektiğini, bu durumun başvuru lehine korunabilir bir ekonomik değer doğurabileceğini kabul etmiştir⁷¹. Bununla birlikte AYM, bu korumayı barınma hakkı zemininde değil, esasen mülkiyet hakkı ve hukuki

⁷¹ AYM, *Nazif Kılıç*, B. No: 2014/5162, 15/6/2016; *İrfan Öztekin*, B. No: 2014/19140, 5/12/2017; *Rifat Algan*, B. No: 2014/19138, 22/2/2018. AYM, ruhsatsız da olsa fiilen kullanılan bir konutun mülkiyet hakkı kapsamında korunması gerektiğini söyler. İdarenin yapmış olduğu okul inşaatı sırasında meydana gelen toprak kayması sonucunda başvuru sahiplerinin taşınmazları üzerinde kaçak olarak inşa edilen yapılar zarar görmüştür ve AYM başvuru sahiplerinin zararının tamamen karşılıksız bırakılmasının ölçüsüz bir külfet doğurduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte Mahkeme, barınma hakkına doğrudan atıf yapmamış, değerlendirmesini mülkiyet hakkı çerçevesinde sınırlı tutmuştur. AYM’nin bu yaklaşımı AİHM’nin Öneriyıldız kararı ile uyumludur: AİHM [BD], *Öneriyıldız v. Türkiye* (48939/99), 30.11.2004, para.124.

güvenlik çerçevesinde inşa etmektedir. Ölçülülük ve “aşırı külfet” kavramları üzerinden birey lehine sonuçlara varılsa da kararların ortak özelliği barınma hakkına doğrudan atıf yapmaması ve meseleyi sosyal hak değil, mülkiyet düzeni sorunu olarak ele almasıdır. Sonuçta AYM’nin çizgisi, gecekonduları tümüyle hukuksuz saymaktan kaçınan; fakat bunları yalnızca idarenin tasfiye mantığını sınırlı ölçüde frenleyen güvencelerle koruyan, barınma hakkının özünü görünür kılmayan bir yaklaşım olarak özetlenebilir.

Bu çerçevede bahsi geçen yasal düzenlemelerin çoğu aynı işlevi sürdürmektedir: planlı konut üretiminin dışına itilmiş kesimlerin geliştirdiği alternatif barınma pratiklerini tasfiye etmek. Oysa BM Özel Raportörü’nün belirttiği üzere, *gayriresmî yerleşimlere* yönelik hak temelli yaklaşım, zorla tahliyeler ve yıkımlardan değil, yerinde iyileştirme, katılım, ayrımcılıkla mücadele ve güvenli mülkiyet biçimlerinin geliştirilmesinden geçmektedir⁷². Türkiye’de bu yerleşimler büyük ölçüde tasfiye ve yıkım hedefiyle ele alınmış, böylece uluslararası standartların öngördüğü koruma yükümlülükleri yerine, barınma hakkının bastırılması yönünde bir politika izlenmiştir.

Bu noktada varılan sonuç yine, devletin barınma hakkının yalnızca ihmal edilmesi değil, anayasal yükümlülüğün tersine çevrilerek bastırma aracına dönüştürülmesidir. Anayasa’nın 57. maddesi devlete konut ihtiyacını karşılama ödevi yüklerken, uygulamada aynı norm imar disiplini ve düzen gerekçesiyle yıkım ve tahliye işlemlerinin meşrulaştırıcı dayanağı haline gelmektedir. Böylece pozitif yükümlülük, bireyleri koruyan bir araç olmaktan çıkarak, onların mekânsal olarak tasfiyesini mümkün kılan hukuki zemine dönüşür.

III. BARINMA HAKKININ ULUSLARARASI İÇTİHAT VE YORUMLARLA İNŞASI

Uluslararası düzeyde barınma hakkına ilişkin yargısal kararların sayısı sınırlıdır. Bunun nedenleri arasında, barınma hakkının uzun süre programatik bir sosyal hak olarak görülmesi, ayrıca bu hakkı güvence altına alan BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS) ile Avrupa Sosyal Şartı’nın (ASS), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi bağlayıcı ve zorunlu yetkiye sahip bir yargı organına sahip olmamaları sayılabilir. Komitelerin devletler aleyhine bireysel veya toplu şikayetleri inceleyebilmesi ise yalnızca ihtiyari

⁷² BM Yeterli Konu Hakkı Özel Raportörü Leilani Farha “gecekondu” terimi yerine insan hakları temelli bir konut yaklaşımına daha uygun olan “gayri resmi yerleşim yerleri” terimini kullanmaktadır. Rapotöre göre gecekondu kelimesi genellikle aşağılayıcı ve damgalayıcı olarak kabul edilir ve genellikle kötü politikalara yol açmıştır: “gecekondu mahalleleri”, desteklenmesi gereken topluluklar olarak değil, “temizlenmesi” gereken bir sorun olarak görülmektedir. <https://docs.un.org/en/A/73/310/Rev.1> (E. T. 22.08.2025).

protokolleri onaylayan sınırlı sayıdaki taraf devlet bakımından mümkündür. Bununla birlikte, bugüne kadar verilmiş olan kararlar asgari düzeyde de olsa bir içtihat çizgisi ortaya çıkarmış ve barınma hakkına ilişkin uluslararası yaklaşımın somut hatlarını belirlemeye başlamıştır.

Bu sınırlı içtihat birikiminin bazı örnekleri, BM ESKHS ile Avrupa Sosyal Haklar Komitesi tarafından verilen kararlarda görülmektedir. Her iki Komite de sınırlı yetkilerine rağmen, barınma hakkını somutlaştıran ve devletlere pozitif yükümlülükler yükleyen önemli değerlendirmeler yapmıştır. CESCİ bireysel başvurular üzerinden zorla tahliyeler ve alternatif barınma yükümlülüklerini, ECSR ise toplu şikayetler yoluyla özellikle göçmenler ve çocukların asgari barınma koşullarına erişimini inceleyerek, barınma hakkının pratikte nasıl ihlal edildiğini ortaya koymuştur. Bu başlıkta önce Komite kararlarına, ardından AİHM içtihadına değinilecektir.

A. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi Kararları

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, 2009 yılında, Defence for Children International (DCI) adlı kuruluşun Hollanda devletine yönelik bir şikayetini incelemiştir⁷³. Bu toplu şikayetin konusu, Hollanda’da belgesiz göçmen çocukların barınma, sağlık ve sosyal hizmetlerden sistematik biçimde dışlanmasıdır. 1998 tarihli bir yasal düzenleme (*Koppelingswet*) ile Hollanda, sosyal yardım ve kamu hizmetlerine erişimi yalnızca hukuka uygun bir ikamet statüsüne sahip kişilere tanımış ve bu düzenleme sonucunda ikamet izni bulunmayan çocuklar da barınma, sağlık ve sosyal yardım imkanlarından yararlanamamıştır.

Komite, başvuruyu Hollanda’da yasadışı olarak bulunan çocuklara yeterli konut ve barınma imkânının verilmemesi üzerinden tartışmıştır (ASŞ m.31). Kararında çocuk haklarının statüye bağlı olamayacağını, belgesiz ya da statüsüz çocukların da diğer çocuklar gibi korunma ve barınma hakkına sahip olduklarını vurgulamıştır. Çocukların “göç politikaları” gerekçesiyle sosyal haklardan mahrum bırakılması, Komite’ye göre bir hak ihlalidir⁷⁴. Hollanda’nın bu uygulaması Avrupa Sosyal Şartı’nı ihlal olarak değerlendirilmiş; devletin göç rejimi gerekçesiyle çocukları barınma ve bakım hakkından yoksun bırakamayacağı açıkça ortaya konmuştur.

⁷³ European Committee of Social Rights, Decision on the merits: Defence for Children International (DCI) v. The Netherlands, Collective, Complaint No.47/2008, 20/10/2009, <https://hudoc.esc.coe.int/eng/?i=cc-47-2008-dmerits-en> (E. T. 22.08.2025).

⁷⁴ Defence for Children International (DCI) v. The Netherlands, para.42.

Bu karardan birkaç yıl sonra, Komite benzer nitelikteki *FEANTSA v. Hollanda* (2014) başvurusunu karara bağlamıştır⁷⁵. Bu davada mesele, evsiz göçmenlerin belediyeler tarafından “yerel bağlantı” kriteri gerekçe gösterilerek barınma merkezlerine kabul edilmemesi ve acil konaklama, gıda, hijyen gibi en temel hizmetlerden dışlanmalarıdır. “Yerel bağlantı kriteri” Hollanda’daki belediyelerin kullandığı bir idari ölçüttür: bir kişi belirli bir şehir ya da belediyeyle yeterli bağ kurmamışsa (örneğin orada uzun süredir yaşamıyor, ailesi yok, çalışma veya sosyal güvence kaydı bulunmuyorsa) o belediye bu kişiye barınma veya sosyal yardım hizmeti vermek zorunda değildir. Bu kriter özellikle evsiz göçmenler için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu uygulama, zaten en kırılgan durumda olan evsiz göçmenlerin barınma hakkına erişimini idari gerekçeyle engellemiş, onları sokakta yaşamaya zorlamıştır. Komite, bu durumda da barınma hakkının “mutlak çekirdeği”nin ihlal edildiğini tespit etmiş, asgari düzeyde barınma ve bakımın statüden bağımsız olarak herkes için sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Göçmen statüsü ya da idari kriterler, devletin bu yükümlülüğünden kaçmasına meşru gerekçe olamaz.

Bu kararlar, barınma hakkının göçmenlerin statüsüzlüğü üzerinden nasıl kriminalize edilerek bastırıldığını, bir insan hakkı ihlali yarattığını göstermesi bakımından önemlidir. Buradaki bastırma, göçmen statüsü üzerinden işleyen idari dışlama mekanizması ile gerçekleşmektedir. Belgesiz çocukların ve evsiz göçmenlerin barınma ve sağlık hizmetlerinden dışlanması, onları görünmez kılmakla kalmamış; aynı zamanda varoluşlarını hukuk-dışı (ya da hukuka aykırı) bir statüye indirgemiş ve yaşamlarını cezalandırılabilir hale getirmiştir.

Göç hukukunun mantığı, bu bağlamda sosyal haklara erişim için “meşru ikamet” veya “yerel bağlantı” gibi koşullar koyarak aslında hakka erişimi bir tür ayrıcalığa dönüştürmektedir. Bu koşullandırma, hakları evrensel olmaktan çıkarıp idari ayrıcalığa indirger. Böylece barınma ihtiyacı bir insan hakkı olarak değil, “meşru ikamet edenin ayrıcalığı” olarak kabul edilir. Üstelik barınma talebi doğrudan bir hak ihlali değil, statüsüzlüğün sonucu gibi sunulmakta ve böylelikle idarenin sorumluluğu gölgelenmektedir.

B. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Kararları

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK), barınma hakkının hukuk yoluyla bastırılmasına ilişkin iki önemli bireysel şikayeti incelemiştir.

⁷⁵ European Committee of Social Rights, Decision on the merits: *FEANTSA v. the Netherlands*, Complaint No. 86/2012, 02/07/2014, <https://hudoc.esc.coe.int/eng?i=cc-86-2012-dmerits-en> (E. T. 22.08.2025).

I.D.G. v. İspanya (2015) başvurusu ipotekli bir konutun icra yoluyla satışı sırasında yaşanan usul eksikliklerine ilişkindir⁷⁶. Başvurucu, ipotek borcunu ödeyememesi nedeniyle hakkında başlatılan icra sürecinden ancak evinin açık artırmaya çıkarılması aşamasında haberdar olmuş, yeterli bildirim yapılmadığı için savunma hakkını kullanamamıştır. Komite, etkili bildirim yapılmamasının başvuru hakkından yoksun bıraktığını ve barınma hakkının ihlaline yol açtığını tespit etmiştir. Kararda, barınma hakkının yalnızca fiili konut sağlama yükümlülüğünden ibaret olmadığı, aynı zamanda usul güvenceleri ve etkili yargısal başvuru yolları ile korunması gerektiği vurgulanmıştır. ESKHK, devletin kişilerin evlerini kaybetme riski doğuran süreçlerde etkili yargısal koruma sağlamamasını yükümlülüklerine aykırı bulmuştur⁷⁷.

M.B.D. ve Diğerleri v. İspanya (2017) başvurusunda ise mesele, Madrid’de yaşayan dar gelirli bir ailenin evlerinden tahliye edilmesidir⁷⁸. Aile, uzun süre kamu konutu için başvurmuş ancak reddedilmiş, kirayı ödeyemediği için kira sözleşmesinin sona ermesiyle ev sahibinin açtığı dava sonucunda tahliye kararı verilmiştir. Tahliye sırasında devlet herhangi bir alternatif barınma imkânı sağlamamış, aile küçük çocuklarıyla birlikte sokakta kalma tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Şikayeti yeterli yaşam standardı ve barınma hakkı yönünden inceleyen Komite, İspanya’nın, m.11 kapsamında yükümlülüklerini ihlal ettiğine karar vermiştir. Devlet, tahliye edilen aileye alternatif barınma sunmayarak çocukların ve ailenin insan onurunu hiçe saymış, onları evsizlik riskiyle baş başa bırakmıştır. Komite, kararında önemli noktalara dikkat çekmiştir: Devletin yükümlülüğü yalnızca özel mülkiyet hakkını tanımak değil, tahliye edilen kişilerin evsizliğe sürüklenmesini önlemek olduğunu vurgulamıştır. Zorla tahliyeler, ancak makul süre önceden bildirim, etkili yargısal denetim ve en önemlisi alternatif barınma sağlanması şartıyla uluslararası hukuka uygun kabul edilebilir⁷⁹.

ESKHK tarafından verilen bu iki kararın ortak mesajı, barınma hakkının yalnızca maddi konut sağlama yükümlülüğü ile sınırlı olmadığıdır. Devletler, tahliye ve ipotek icra süreçlerinde bireyleri evsizlik riskine sürüklememek için usul güvenceleri, bildirim, etkili yargısal denetim

⁷⁶ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Communication, *I.D.G. v. Spain*, Communication No. 2/2014 <https://docs.un.org/en/E/C.12/55/D/2/2014> (E. T. 22.08.2025).

⁷⁷ *I.D.G. v. Spain*, para. 11.2-12.1, 13.3-13.6.

⁷⁸ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Mohamed Ben Djazia and Naouel Bellili (*M.B.D. and others*) v. Spain, Communication No. 5/2015, UN Doc. E/C.12/61/D/5/2015 (20.6.2017), <https://www.housingrightswatch.org/jurisprudence/mbd-and-others-v-spain-communication-no-52015-5072017> (E. T. 22.08.2025).

⁷⁹ *M.B.D. and others v. Spain*, para. 14.2-14.3, 15.1-15.2.

ve alternatif barınma sağlamakla yükümlüdür. İspanya örneği, hukukun formel işleyişinin, mülkiyet hakkı ya da usul hükümleri gerekçe gösterilerek, bireyleri barınmadan mahrum bırakabileceğini göstermektedir.

C. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

Yukarıda anlatılan kararlar ekseninde açıklandığı gibi ESKHS ve ASS’nda barınma hakkı, yeterli yaşam standardının ayrılmaz unsuru olarak tanımlanmış ve devletlere konut sağlama eşitsizlikle mücadele etme ve zorla tahliyeleri önleme gibi açık yükümlülükler getirmiştir. Buna karşılık AİHS’nde barınma hakkı bağımsız bir hak olarak düzenlenmemiştir. Sözleşme’nin 8. maddesi, özel hayatın ve konutun korunması hakkı çerçevesinde konuta müdahaleleri denetlemektedir. Bu bağlamda “konut”, yalnızca fiziksel bir barınak değil, kişinin özel hayatı, aile ilişkileri ve toplumsal aidiyetinin gerçekleştiği mekân olarak kabul edilmektedir. Ancak AİHM içtihadı, konuta ilişkin korumanın Sözleşme’de açıkça formüle edilmiş bir barınma hakkı ile eşdeğer olmadığını, özellikle de devletin pozitif yükümlülüklerinin kapsamı açısından daha sınırlı olduğunu göstermektedir. AİHM’in 8. madde içtihadı, sosyal hakları koruyan bu iki insan hakları belgesinde yer verildiği haliyle barınma hakkının kapsamına doğrudan ulaşmasa da konuta müdahalelerin orantılılık denetimi ve insan onuruna saygı ilkesi üzerinden benzer bir koruma üretmektedir. Bu nedenle AİHM kararlarında esas mesele, devletin bireyin mevcut konutunu koruma yükümlülüğü ve bu müdahalelerin orantılı olup olmadığıdır. Oysa BM ESKHK, barınma hakkını doğrudan hak kategorisinde değerlendirir ve devletin konuta erişim, yeterli yaşam koşulları sağlama ve evsizlikten koruma yükümlülüklerini içerir.

AİHM’nin 2011 yılında verdiği *M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan* kararı, Sözleşme’nin 8. maddesinde yer alan konutun korunması hakkı ile doğrudan barınma hakkı arasındaki ayrımı net biçimde ortaya koyan önemli bir örnektir⁸⁰. *M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan* başvurusunda şikayete konu olan durum, Afganistan uyruklu bir sığınmacının Belçika’dan (AB üye devletleri arasında mültecilik ve sığınma başvuruları hakkında bir düzenleme olan) Dublin Yönetmeliği uyarınca Yunanistan’a geri gönderilmesi sonrasında maruz kaldığı koşullardır. Başvurucu, Yunanistan’da havaalanı nezarethanelerinde aşırı kalabalık, hijyen eksikliği ve kötü muameleye varan gözetli koşullarına maruz kalmış, serbest bırakıldıktan sonra ise devletin hiçbir barınma

⁸⁰ AİHM [BD], *M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan* (30696/09), 21.1.2011. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-103050>; Türkçesi: <https://www.anayasa.gov.tr/media/3578/7mssvbelcikaveyunanistan.pdf> (E. T. 22.08.2025).

ve yardım imkânı sağlamaması nedeniyle aylarca sokakta yaşamak, açlık, güvensizlik ve insan onuruyla bağdaşmayan koşullara katlanmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Yunanistan'daki iltica prosedürlerinin fiilen etkisizliği sebebiyle barınma hakkını koruyacak herhangi bir etkili başvuru yoluna da erişememiştir. AİHM başvurucunun Yunanistan'daki kabul koşulları, barınma imkânlarının yetersizliği ve sokakta yaşamak zorunda bırakılmasını Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında değerlendirmiştir. Mahkeme, başvurucunun maruz kaldığı koşulların insan onuruyla bağdaşmadığını, devletin kendi mevzuatında öngördüğü asgari standartları dahi sağlamadığını, bu nedenle de başvurucunun aşırı yoksunluk ve güvencesizlik içinde (yiyecek, temizlik ve yaşayacağı bir yer gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı) yaşamasının “insanlık dışı ve onur kırıcı muamele” (m.3) oluşturduğunu tespit etmiştir⁸¹. Dolayısıyla AİHM'in yaklaşımı, barınma hakkını pozitif bir sosyal hak olarak tanımaktan ziyade, bireyin maruz kaldığı yoksunluğun asgari insanlık standartlarının altına düşüp düşmediğini değerlendirmek üzerine kuruludur. Bu da Sözleşme'nin sosyal hakları güvence altına alan açık bir norm içermemesinden kaynaklanır.

AİHM, sosyal hakları doğrudan tanımayan Sözleşme çerçevesinde dahi, başvurucunun sokakta yaşamak zorunda bırakılmasını salt bir sosyal politika eksikliği değil, insanlık dışı muamele yasağının ihlali olarak değerlendirmiştir. Burada kritik nokta, devletin pasif ihmalinin ötesinde, hukuki araçları kullanarak bireyi korumasız bırakmasıdır. Ortada hukuk yoluyla işleyen bir bastırma mekanizması vardır: Dublin sistemi uyarınca yapılan geri gönderme, başvurucuyu fiilen evsizlik ve güvencesizliğe mahkûm etmiş, bu durum da kamusal makamların kayıtsızlığı ile birleşerek insan onurunu zedeleyen bir uygulamaya dönüşmüştür.

Kararın önemi, AİHM'in klasik olarak 8. madde kapsamında konutun korunmasıyla sınırlı görülen alanı aşarak, 3. madde üzerinden barınma koşullarını değerlendirmesi ve ilk kez mülteci/iltica bağlamında evsizlik riskinin insanlık dışı muamele yasağı ile doğrudan ilişkilendirilmesidir. Böylece Mahkeme, sosyal hak niteliği taşıyan barınma hakkını doğrudan tanımasa da ağır yoksunluk koşullarını insan haklarının asgari çekirdeğini ihlal eden bir durum olarak kabul ederek sosyal haklarla medeni-siyasal haklar arasındaki geçirgenliği somutlaştırmıştır.

AİHM, barınma koşullarının yetersizliğini insanlık dışı muamele yasağı çerçevesinde değerlendirerek evsiz bırakmanın ağır hak ihlallerine yol açabileceğini ortaya koymuştur. Buna

⁸¹ M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan, para.252-264.

karşılık 2012 tarihli Yordanova ve Diğerleri/Bulgaristan kararında mesele, doğrudan zorla tahliye ve toplulukların uzun süreli yerleşim alanlarından çıkarılmasına ilişkin olup, Mahkeme bu kez konuta saygı hakkı (m.8) üzerinden devletin yükümlülüklerini tartışmıştır⁸².

Yordanova ve Diğerleri v. Bulgaristan davasında şikayete konu edilen durum, Sofya'nın Batalova Vodenitsa mahallesinde uzun yıllardır yaşayan Roman toplulukların, belediye mülkünü izinsiz işgal ettikleri gerekçesiyle topluca tahliye edilmek istenmesidir. 2005 yılında belediye, mahalle sakinlerine alanı yedi gün içinde terk etmelerini emretmiş, kısa süre sonra da zorla çıkarma kararı vermiştir. Aynı dönemde idare ile topluluk temsilcileri arasında alternatif konut sağlanacağı yönünde bir anlaşma imzalanmasına rağmen, bu taahhüt hiçbir zaman yerine getirilmemiştir. İç hukuk yollarında açılan davalarda mahkemeler, yalnızca mülkiyetin belediyeye ait olduğunu ve işgalin izinsiz olduğunu belirterek işlemi onamış, başvuruçuların uzun süreli yerleşim, topluluk bağları ve orantılılık iddialarını dikkate almamıştır. Tahliyenin ertelenmiş olmasına rağmen sürekli icra tehdidi ve evsiz kalma riski devam etmiş, bu koşullarda şikayet AİHM önüne gelmiştir.

Mahkeme, başvuruyu AİHS'nin 8. maddesi (özel hayata ve konuta saygı hakkı) çerçevesinde ele almış, değerlendirmesini iki aşamalı olarak yürütmüştür: Önce 2005-2006'daki tahliye emrinin meşru gerekçe kabul edilip edilemeyeceğini, ardından da izleyen yıllardaki gelişmelerin demokratik toplumda gerekli olma kriterini sağlayıp sağlamadığını incelemiştir. AİHM, bir kişinin evini kaybetmesinin özel hayata ve konuta saygı hakkına yönelik en ağır müdahalelerden biri olduğunu vurgulamış, işgal hakkı olmasa dahi herkesin bağımsız bir mahkeme önünde tedbirin orantılılığının ve makullüğünün belirlenmesini talep edebilmesi gerektiğini olarak ortaya koymuştur⁸³. Bu yaklaşım, yerel mahkemelerin yalnızca mülkiyet gerekçesine yaslanarak başvuruçuların ileri sürdüğü toplumsal bağları ve evsizlik riskini görmezden gelmesini sorunlu hale getirmiştir. AİHM'ye göre, belediyenin kendi mülkünü koruma amacı başlı başına yeterli değildir, aynı zamanda uzun süreli yerleşim, topluluk bağları, kırılganlık ve evsizlik ihtimali gibi unsurlar da mutlaka dikkate alınmalıdır.

Somut olayda Mahkeme, izinsiz işgalin genel olarak tahliyeyi haklı gösterebileceğini kabul etmiştir ancak bu mahallede durum farklıdır⁸⁴. Onlarca yıl boyunca fiilen göz yumulan,

⁸² AİHM, *Yordanova ve Diğerleri v. Bulgaristan* (25446/06), 24.04.2012, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110449> (E. T. 22.08.2025).

⁸³ *Yordanova ve Diğerleri v. Bulgaristan*, para. 118(iv)

⁸⁴ *Yordanova ve Diğerleri v. Bulgaristan*, para. 120-121.

tolere edilen bir yerleşim söz konusudur. Bu süreçte topluluk hayatı kurulmuş, mahalle sakinleriyle mekân arasında güçlü sosyal bağlar oluşmuştur. Bu nedenle dava, sıradan bir “tekil işgalciyi çıkarma” meselesi olmaktan çıkmış, kamusal otorite ile kırılğan topluluk arasında derin bir denge meselesine dönüşmüştür. Oysa Bulgar makamları, yalnızca mülkiyet statüsünü öne çıkararak evsiz bırakma riskini dikkate almamış, daha önce üstlenilmiş “alternatif konut sağlama” taahhüdünü de görmezden gelmiştir. İdarenin ileri sürdüğü sağlık ve güvenlik riskleri (altyapı, hijyen, yapı güvenliği) ilke olarak meşru amaç gösterse de bunların giderilmesi için yasallaştırma, altyapı iyileştirmesi ya da alternatif konut sağlama gibi seçeneklerin tartışılmaması, Mahkemeye göre orantılılık testinin ciddiyetini ortadan kaldırmıştır⁸⁵. AİHM, bu gerekçelerle tahliye emrinin demokratik toplumda gerekli olmadığını ve 8. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir.

Yordanova kararı, AİHM’in zorla tahliyeleri salt idari bir işlem değil, insan onuruna doğrudan dokunan bir hak meselesi olarak ele aldığını göstermektedir. Mahkeme, konut kaybının bireyin özel hayatına yapılabilecek en ağır müdahalelerden biri olduğunu vurgulamış, böyle bir durumda devletlerin takdir yetkisinin daraldığını ve başvuruçuların orantılılık iddialarının iç hukukta ayrıntılı biçimde tartışılması gerektiğini belirtmiştir⁸⁶. İdare, mülkiyet ve düzen söylemiyle Roman toplulukların varlığını kentsel mekândan silmeye yönelmiş; yerel mahkemeler de bu söylemi otomatik biçimde onaylamıştır. AİHM ise, izinsiz yerleşim ya da işgal bile olsa devletlerin evsiz bırakmama ve alternatif çözüm arama yükümlülüklerinin göz ardı edilemeyeceğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, görünür yoksulluğu ve mekânsal dışlamayı meşrulaştıran stratejilerin orantılılık denetimi altında geçerliliğini yitirdiğini göstermektedir. Böylece Yordanova kararı, AİHS’de bağımsız bir barınma hakkı bulunmamasına rağmen, 8. madde aracılığıyla pozitif yükümlülüklerle yaklaşan güçlü bir içtihat olarak öne çıkmıştır.

Yordanova kararı, konut kaybını en ağır müdahale olarak tanımlayıp, izinsiz işgal dahi olsa evsiz bırakmama ve alternatif çözüm arama yükümlülüklerini vurgulamıştır. Ancak barınma hakkının hukuk yoluyla bastırılması yalnızca tahliyeler yoluyla değil, yoksulluğun görünürlüğünün cezalandırılmasıyla da gerçekleşmektedir. Bu noktada AİHM’in 2021 tarihli

⁸⁵ Yordanova ve Diğerleri v. Bulgaristan, para. 142-144.

⁸⁶ Yordanova ve Diğerleri v. Bulgaristan, para. 117-120.

Lăcătuș v. İsviçre kararı⁸⁷, barınma hakkı ve insan onuru arasındaki bağı farklı bir düzlemde tartışmaya açmıştır.

Lăcătuș kararı AİHM'in yoksulluğun kriminalizasyonuna ilişkin verdiği en önemli kararlardandır. Başvurucu, Cenevre'de yaşayan Romanya uyruklu, son derece yoksul, işsiz, sosyal yardımlara erişim imkânı olmayan ve evsiz bir kadındır. Hayatta kalmak için kamusal alanda dilenmek zorunda kalmış, ancak Cenevre Kantonu'nda yürürlükte olan yasal düzenlemeler dilenmeyi tümüyle yasakladığı için defalarca para cezasına çarptırılmıştır. Ödeyemediği bu para cezaları sonunda beş gün hapis cezasına çevrilmiştir.

Mahkeme bu başvuruyu, dilencilik başvurusunun kişisel kimliği ve onuruyla doğrudan ilişkili olduğunu kabul ederek AİHS'nin 8. maddesinde güvencelenen özel hayata saygı hakkı kapsamında incelemiştir. Mahkemeye göre başvuru, dilenme fiilini bir seçim olarak değil, aşırı yoksulluğun ve dışlanmanın zorunlu sonucu olarak gerçekleştirmiştir⁸⁸. Dolayısıyla dilenmeyi yasaklamak, kişinin varlığını sürdürmek için son çareye başvurmalarını imkânsız hale getirmekte, onu görünmez kılmakta ve insan onurunu zedelemektedir.

Bu kararın önemi, AİHM'in ilk kez dilencilik yalnızca kamusal alanı düzenleme meselesi olarak değil, aşırı yoksulluğun görünürlüğü ile doğrudan bağlantılı bir insan hakkı meselesi olarak ele almasıdır. Mahkeme, büyük olasılıkla başka bir geçim kaynağından yoksun olduğu ve bu nedenle hayatta kalmak için dilencilik yapmaktan başka seçeneği olmadığı bir durumda kişiyi cezalandırmanın insan onuruyla bağdaşmadığını açıkça ortaya koymuştur. Böylece barınma hakkı ile bağlantılı daha geniş bir çerçevede, yoksulluğun ve evsizliğin suçlaştırılmasına karşı güçlü bir yargısal bariyer inşa edilmiştir.

Yordanova kararı, zorla tahliyelerin konut kaybı üzerinden bireyin özel hayatına yönelik en ağır müdahalelerden biri olduğunu ortaya koymuş, işgal dahi söz konusu olsa devletin evsiz bırakmama ve alternatif çözüm arama yükümlülüklerini hatırlatmıştır. Bu içtihat, barınma hakkının bastırılmasının idari ve yargısal mekanizmalar aracılığıyla nasıl işlediğini görünür kılmaktadır. Lăcătuș kararı ise bu çizgiyi yeni bir boyuta taşımıştır: burada mesele konutun kaybı değil, aşırı yoksulluğun görünürlüğünün bizzat cezalandırılmasıdır. Mahkeme, evsizliğe sürüklenmiş kırılgan bir bireyin yaşam stratejisini cezai yaptırımlarla bastırmayı, insan onuruyla bağdaşmaz bulmuştur. Böylece AİHM, barınma hakkına ilişkin içtihadını yalnızca

⁸⁷ AİHM, *Lăcătuș v. İsviçre* (14065/15), 19.1.2021, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207695> (E. T. 22.08.2025).

⁸⁸ *Lăcătuș v. İsviçre*, para.115.

tahliyelerle sınırlı bırakmayıp, yoksulluğun kriminalizasyonunu da insan hakları ihlali olarak tanımış; barınma hakkının bastırılmasının hem idari hem cezai mekanizmalar üzerinden işleyebileceğini açık biçimde ortaya koymuştur.

D. Değerlendirme

Uluslararası insan hakları içtihadı, barınma hakkını çoğunlukla programatik bir sosyal hak olarak ele almış, bu nedenle doğrudan uygulanabilirliği uzun süre tartışmalı kabul edilmiştir. Bununla birlikte, geçen otuz yılda gerek sözleşme organlarının genel yorumları gerekse bireysel ve toplu şikayetler üzerine verilen kararlarla barınma hakkının kapsamı giderek somutlaşmış, devletlere pozitif yükümlülükler yükleyen standartlar ortaya çıkmıştır.

AIHM kararlarından⁸⁹ yansıyan genel tablo, Mahkeme'nin barınma hakkını özerk biçimde tanımadığı halde, farklı maddeler üzerinden parçalı bir koruma şeması inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Devlet, hiç kimseyi evsizliğe itmemeli, tahliyelerde alternatif barınma imkanları göstermeli ve yoksulluğu cezalandırmamalıdır. Bu tablo sosyal hakların eksiksiz tanındığı bir rejim sunmasa da evsiz bırakmama yükümlülüğünü 3. madde, tahliyelerde orantılılık ve alternatif çözüm arama zorunluluğunu 8. madde, etkili başvuru güvencesini ise 13. madde üzerinden korumaktadır. Bu yaklaşım, barınma hakkı ihlallerinin tesadüfi yoksunluk ya da basit bir sosyal politika eksikliğiyle açıklanamayacağını gösterir. Evsizlik, çoğu kez devletin pasif ihmaliyle değil, doğrudan hukuki ve yargısal mekanizmalar aracılığıyla aktif biçimde üretilmektedir.

Her ne kadar uluslararası içtihat barınma hakkının özünü korumaya dönük asgari standartlar geliştirmiş olsa da bu yaklaşım çoğu kez çekingen kalmaktadır. Mahkemeler ve komiteler, devletlerin herkese doğrudan konut sağlama yükümlülüğünü üstlenmekten ısrarla kaçınmakta, korumayı yalnızca evsiz bırakmama ve usul güvenceleriyle sınırlamaktadır. Bu yaklaşım, barınma hakkının insan onuruyla kurduğu kopmaz bağı ikincilleştirmekte; hakkı, devletin sosyal politika tercihiyle bırakılan “asgari tedbirler” düzeyinde daraltmaktadır. Oysa barınma hakkının gerçek anlamda korunması, salt ihlali önlemeye indirgenemez; devletin aktif olarak insana yakışır barınma koşullarını güvence altına almasını gerektirir.

Oysa barınma hakkının gerçek anlamda korunabilmesi, hukukun bastırma aracı değil, insan onurunu temel alan bir güvence mekanizması haline gelmesine bağlıdır. Bu hak,

⁸⁹ Konu ile ilgili öne çıkan diğer kararlar: Winterstein ve Diğerleri v. Fransa (27013/07), 17.10.2013; McCann v. Birleşik Krallık (19009/04), 13.5.2008; Connors v. Birleşik Krallık (66746/01), 27.5.2004; Rahimi v. Yunanistan (8687/08), 5.4.2011.

uluslararası insan hakları hukukunda çoğu zaman devletin “erişim sağlama” yükümlülüğü ile tanımlanmakta ve herkes için doğrudan konut inşa etme ya da ücretsiz barınma sağlama ödevini kapsamadığı belirtilmektedir⁹⁰. Ancak bu sınırlı yaklaşım, hakkın özünü ve insan onuruyla olan kopmaz bağına açıklamakta yetersizdir. Evsizlik ve yetersiz barınma, bireyi piyasanın işleyişine terk etmekle birlikte sağlık, eğitim ve siyasal katılım gibi diğer temel haklardan da fiilen mahrum bırakır. İnsan onurunun korunması, yalnızca formel erişim imkânlarının tanınmasıyla değil, insana yakışır barınma koşullarının fiilen sağlanmasıyla mümkündür. Bu nedenle devletin sorumluluğu, konut ihtiyacını tamamen piyasa mekanizmalarına bırakmakla sınırlanamaz. Doğrudan sosyal konut politikaları geliştirmek, kira desteği sağlamak ve evsizliği ortadan kaldıracak tedbirleri almak da bu yükümlülüğün kapsamındadır. Barınma hakkının böyle bir anlayışla yorumlanması, neoliberal yaklaşımların dar sınırlarını aşarak sosyal devlet ilkesinin gerektirdiği şekilde hakkı var edebilir.

SONUÇ

Barınma, insan yaşamının onurlu biçimde sürdürülmesi için vazgeçilmezdir. Fakat günümüzde bu hak, yalnızca sosyal politika eksiklikleriyle açıklanamayacak ölçüde ciddi bir hak ihlali rejimiyle karşı karşıyadır. Bu rejim, hukukun yoksulluk ve mekânsal eşitsizlikleri bir sosyal hak meselesi olarak değil, disiplin ve güvenlik sorunu olarak yeniden çerçevelemesiyle ortaya çıkmaktadır. Evsizlik, gecekondular, zorla tahliyeler veya geçici barınma alanları artık salt yönetsel aksaklıklar değil; kabahatler hukuku, idari yaptırımlar ve imar mevzuatı aracılığıyla sürekli yeniden üretilen bir hak ihlali düzenine işaret etmektedir. Dolayısıyla söz konusu kriz, yalnızca sosyal konut yetersizliğinden kaynaklanan pasif bir boşluk değil, bizzat hukuk düzeninin işleyişiyle kurumsallaştırılmış bir bastırma stratejisidir.

Türkiye’de bu yapısal bastırma mantığının en çarpıcı yansıması, Anayasa’nın 57. maddesinde görülmektedir: Devlete konut ihtiyacını karşılama ödevi yükleyen norm, uygulamada yıkım ve tahliyelerin dayanağına dönüşmektedir. Hukukun bu tersine çevrilmiş işlevi, pozitif yükümlülüğü bireyi koruyan bir araç olmaktan çıkarıp mekânsal dışlamayı mümkün kılan bir bastırma mekanizmasına dönüştürmektedir.

⁹⁰ UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1995/12, s.4-5. <https://docs.un.org/en/E/CN.4/Sub.2/1995/12> (E. T. 22.08.2025).

Uluslararası denetim organları da çoğu kez çekingen davranmış ve barınma hakkını doğrudan özerk bir hak olarak tanımak yerine mülkiyet hakkı veya usul güvenceleri üzerinden koruma sağlamıştır. Yine de hem komiteler hem de AİHM, evsiz bırakmama, tahliyelerde orantılılık ve alternatif barınma, etkili başvuru ve insan onuruna saygı ilkeleriyle asgari bir koruma şeması inşa etmiştir. Bu yaklaşım, ihlallerin yalnızca sosyal politika yetersizliğinin değil, doğrudan hukuk aracılığıyla işleyen yapısal bir bastırma stratejisinin sonucu olduğunu göstermektedir.

Bu nedenle çalışmanın başlangıcındaki soru daha keskin biçimde karşımıza çıkar: Hakların güvencesi olması gereken hukuk, hangi koşullarda bizzat hak ihlalinin aracına dönüşür? Yanıt, sosyal devletin gerilediği, yoksulluğun güvenlik meselesi olarak kodlandığı ve kamusal alanın sermaye lehine yeniden düzenlendiği bağlamlardadır. Böyle durumlarda hukuk, korumak yerine dışlamayı ve güvencesizliği üretmektedir.

Bu tablonun değiştirilmesi, ancak hukukun hak temelli bir ekseninde yeniden inşa edilmesiyle mümkün olabilir. Bu eksen, kimseyi evsiz bırakmama yükümlülüğünü aşarak, insan onuruna yakışır barınmayı sosyal devletin asli sorumluluğu olarak tanıyan bir hukuk düzenini zorunlu kılar. Hukukun gerçekten hak temelli bir zemine oturması için devletin bazı adımlar atması gerekir. Örneğin zorla tahliyeler ve yıkımlar yerine yerinde iyileştirme ve güvenli alternatif barınma politikaları geliştirilmelidir. Dezavantajlı gruplara yönelik ayrımcılıkla mücadele mekanizmaları güçlendirilmeli, evsizlik bir suç değil bir sosyal hak ihlali olarak görülmelidir. Ayrıca bireylerin ve toplulukların yaşadıkları mekânlara dair karar süreçlerine etkin katılımı da sağlanmalıdır. Bu adımlar, barınma hakkını piyasanın ya da güvenlikçi politikaların insafına bırakmak yerine, insan onurunun ve sosyal devlet ilkesinin güvencesi altına alacaktır. Aksi halde barınma, korunması gereken bir insan hakkı olmaktan çıkarak kentlerde disipline edilen, görünmez kılınan ve bastırılan bir varoluş biçimine indirgenecektir.

KAYNAKÇA

Abdulahkimoğulları, E., Özçelik, F. K.: “Türk Anayasalarında ve Karşılaştırmalı Hukukta Konut Hakkı”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.15, 2013, s.15-38.

Aktaş, Sururi: “Kriminalizasyon (Suçlaştırma) Açısından Ceza Adaleti Felsefesine Genel Bir Bakış”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.26, S.1, 2022, s.1-21.

Aybay, Rona: İnsan Hakları Hukuku, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Barkan, Steven E.: Criminology: A Sociological Understanding, 8. Baskı, New York: Pearson, 2023.

Buğra, Ayşe: Yoksulluk ve Sosyal Haklar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2005.

Bulut, Nihat: Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2009.

Cranston, Maurice: What Are Human Rights?, New York: Basic Books, 1962.

Dericiler, Özge Yücel: “Sosyal Haklara İlişkin Devlet Yükümlülükleri ve Devletin Değişen İşlevi”, HFSA23, 2019, s.120-128.

Donnelly, Jack: Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995.

Duff, R. Antony: Answering for Crime: Responsibility and Liability in the Criminal Law, Oxford: Hart Publishing, 2007.

Engels, Friedrich: İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu, Çev. Yurdakul Fincancı, İstanbul: Sol Yayınları, 1997.

Gustafson, Kaaryn: “The Criminalization of Poverty”, Journal of Criminal Law and Criminology, C.99, S.3, 2008–2009, s.643-716.

Gustafson, Kaaryn: Cheating Welfare: Public Assistance and the Criminalization of Poverty, New York/London: New York University Press, 2011.

Harvey, David: The New Imperialism, Oxford: Oxford University Press, 2003.

Harvey, David: “The ‘New’ Imperialism: Accumulation by Dispossession”, Socialist Register, C.40, 2004, s.63-87.

Harvey, David: Sosyal Adalet ve Şehir, Çev. Mehmet Moralı, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Harvey, David: Social Justice and the City, Revised Edition, Athens: The University of Georgia Press, 2009.

Herring, Chris, Yarbrough, Danielle, Marie Alatorre, Laura: “Pervasive Penalty: How the Criminalization of Poverty Perpetuates Homelessness”, Social Problems, C.67, S.1, 2020, s.131-149.

İnce, Nurten, Kanlı, İmam Bakır, Eryiğit, Burak Hamza: “İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkı”, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, C.3, S.2, 2017, s.21-36

Kaboğlu, İbrahim: Çevre Hakkı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Kaboğlu, İbrahim: “Yerleşme Özgürlüğü ve Konut Hakkı”, İnsan Hakları Yıllığı, C.17/18, 1995-1996, s.149-169.

Kılıç, Muharrem: “Konut Hakkının Sosyopolitiği: Sosyal Haklar Sistematiği Açısından Bir Çözümleme”, Anayasa Yargısı, C.37, S.2, 2020, s.67-112.

Lefebvre, Henri: Mekânın Üretimi, Çev. Işık Ergüden, 2. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.

Lefebvre, Henri: Şehir Hakkı, Çev. Işık Ergüden, 3. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018.

Loader, Ian, Walker, Neil: Civilizing Security, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Maviş, Volkan: “Yoksulluk ve Suç: Ceza Adaleti Üzerine Sınıfsal Bir Değerlendirme”, ViraVerita E-Dergi, S.14, 2021, s.55-75.

Mitchell, Don: The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space, New York: Guilford Press, 2003.

Mitchell, Don: “The End of Public Space? People’s Park, Definitions of the Public, and Democracy”, Annals of the Association of American Geographers, C.85, S.1, 1995, s.108-133.

Mitchell, Don: “The Annihilation of Space by Law: The Roots and Implications of Anti-Homeless Laws in the United States”, Antipode, C.29, 1997, s.303-335.

Quinney, Richard: Critique of Legal Order, Boston: Little, Brown and Company, 1974.

Rankin, Sara K.: “Punishing Homelessness”, New Criminal Law Review, C.22, S.1, 2019, s.99-135.

Riedel, Eibe: “The Human Right to Adequate Housing: A Means for the Implementation of the Human Right to Adequate Housing”, European Yearbook of Human Rights, 2010, s.185-192.

Rudin, David: “‘You Can’t Be Here’: The Homeless and The Right To Remain In Public Space”, Review of Law & Social Change, C.42, S.2, 2018, s.309-350.

Soja, Edward W.: Seeking Spatial Justice, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010.

Şimşek, Emre: “Tarihten Günümüze Evsizlik-Serserilik Suçları, Almanya Örneğinde Geri Dönüşüm Politikalarının Evsizlik Üzerine Etkileri”, Hukuk Kuramı, C.9, S.2, 2024, s.1-43.

Usluadam, Asena Kamer: “Geçmişten Günümüze Serserilik (Suçu)”, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, C.12, S.2, 2024, s.175-196.

Uygun, Oktay: Devlet Teorisi, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014.

Vold, George B., Bernard, Thomas J., Snipes, Jeffrey B.: Theoretical Criminology, 4. Baskı, New York: Oxford University Press, 1998.

Wacquant, Loïc: Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality, Cambridge: Polity Press, 2008.

Wacquant, Loïc: Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity, Durham/London: Duke University Press, 2009.

Wacquant, Loïc: "Class, Race and Hyperincarceration in Revanchist America", *Dædalus*, C.139, S.3, 2010, s.74-90.

Williams, Frank P. III/McShane, Marilyn D.: Criminological Theory, 7. Baskı, Boston: Pearson, 2018.